

פרק א' - ארבע פרשיות

פרשת שקלים

א. בשבת שקלים נהג במניינו להוציא ב' ספרי תורה [וראה הערה]¹.

עקבי דרך

1. בטור וש"ע (סי' תרפה ס"א) איתא דראש חודש אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת, קורין פרשת שקלים שהיא 'כי תשא' עד 'ועשית כיור נחשת', ומוציאין ג' ספרים - אחד לפרשת השבוע, ושני לקריאת ראש חודש, ושלישי לקריאת פרשת שקלים, ע"כ, ונראה לכאורה דבשאר שנים שקורין פרשת שקלים שלא בראש חודש, אזי אין צריך להוציא יותר מספר אחד — והטעם יש לומר, דכל ענין הוצאת ספר מיוחד הוא בכדי למנוע מצב של גלילת הספר בצבור מפרשה לפרשה, וכדאיתא בשו"ע (סי' קמד ס"ג ומשנ"ב סק"ד) דאין גוללין ס"ת בצבור מפני כבוד הצבור שאין מכבודם להיות מצפין ודוממין לכך, וממילא לגבי פרשת שקלים שהיא לעולם סמוכה ממש לפרשת השבוע, הרי ניתן לגלול תקף ומיד מהבא להתם בלא שום עיכוב, וממילא אין צורך להוציא ספר מיוחד לקריאה זו, משא"כ כשחל בראש חודש, שאז מפסיקים באמצע בקריאת ראש חודש (שהיא בפרשת 'פנחס'), לכן הוצרכו לספר מיוחד לקריאת פרשת שקלים.

ואמנם כן היה מנהג הגר"ש סלנט זצ"ל להוציא רק ספר אחד לפרשת שקלים [זולת כשחל בר"ח], וכדאיתא בלוח ארץ ישראל להגרימ"ט ז"ל היות והיא סמוכה ממש לפרשת השבוע, וכן היה מנהג הגאון רבי נתן אדלר זצ"ל כמובא בספר 'תורת אמת' (חידושי או"ח סי' תרפה ס"א), וכן הוא בנחל אשכול על ספר האשכול (סדר הפרשיות אות יא), ובחיבורו 'אם למקרא' (לקט דינים אות ב') כתב רבינו דכפי הנמסר כן נהגו גם בבית מדרשו של מרן החזון איש זצ"ל [אם כי הוסיף בגליון (שם), דבספר 'ארחות רבינו' (ח"א עמ' שפא, אות נב) מובא דהגאון רבי יוסף דינקליס זצ"ל היה מקפיד שיוציאו דוקא ספר אחד, ומרן החזון איש ז"ל הורה לעשות רצון צדיק אבל לא מפני שסבר כן בדוקא], עכ"ד רבינו שם.

מיהו המנהג הרווח דבכל גווי מוציאין ב' ספרים, וכבר הראה רבינו (שם) דכן מבואר להדיא בלהקת ראשונים דלעולם מוציאין ב' ספרים בפרשת שקלים - ברמב"ם (פי"ג מתפילה הלכ"ב) ואורחות חיים (הל' קריאה"ת סי' סא) וכלבו (הל' קריאה"ת עמ' יג) ואבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות) ומחזור ויטרי (עמ' 203) וקריית ספר להמאירי (עמ' צא) ומהרי"ל (בסדר אדר) ולקט יושר לבעל התרומת הדשן ז"ל (עמ' 109) ותיקון ישכר (דף עב ע"א) ורי"צ גיאאות (סוף הל' מגילה).

והטעם מבואר ברי"ץ גיאאות (שם) דאע"פ ששני העניינים סמוכים זה לזה ואין כאן צורך לגלול ממקום למקום בצבור, 'אפילו הכי נהגו ראשונינו להוציא ב' תורות, שלא לשנות, דלמא אתי למיסרך', ע"כ, ואמנם כן הוא בכל ר"ח שחל סמוך לפרשת 'פנחס', דלא שמענו לומר שיוציאו אז רק ספר אחד מחמת שהקריאות סמוכות, והיא סברא שלא לחלק בין גלילה מרובה לגלילה מועטת שא"כ נתת דבריך לשיעורין [וכן מצינו בלקט יושר (עמ' 52) דהרב תרודה"ד ז"ל ציוה פעם לגלול קודם הקריאה אף שהיה רק גלילה מועטת של ב' או ג' יריעות עי"ש], ובפרט בפרשיות הללו דאפשר שיש ענין בדוקא להוציא ספר מיוחד לקריאתן כדי להחשיבן בספר בפני עצמו — ולפי זה צריך לומר דמה שלא נזכר

ב. קודם קריאת פרשת שקלים היה רגיל לקרוא לשון המדרש תנחומא (פרשת כי תשא) המשניב את ענין קריאת פרשה זו, ומגן דוכי לנפשיה זכי נמי לאחרני².

פרשת 'זכור'

ג. עורר דראוי לקורא והשומעים שיהיו בקיאים בפירוש התיבות של פרשה זו [ונפסוק 'ולא ירא אלקים' הכוונה לחומרא בשני הפירושים]³.

עקבי דרך

זה בטור ושו"ע אלא לענין כשחל בראש חודש, הוא לאו דוקא, ורק נמשכו בעקבות האופן אודותיו דובר במקור הדין בגמרא מגילה (דף כט ע"ב) לענין ר"ח אדר שחל בשבת יעוי"ש.

וכן נהג רבינו בבית מדרשו במשך כל השנים להוציא ב' ספרים לפרשה זו, וכדכתב גם בספרו 'זרח השמש' (עמ' נט) לאור דברי הראשונים הנ"ל [אם כי בשנים האחרונות הורה להוציא ספר אחד, והוא מחמת טרחא דציבורא וכו' דחזי לאיצטרופי מיהא עם סתימת הטור ושו"ע והנהגת הני רבוותא הנ"ל, אבל אמר דלקושטא דמלתא העיקר הוא להוציא ב' ספרים דייקא, וכמבואר בראשונים, אלא שלמעשה לא נסתייע מילתא לזה מחמת חולשתו (מרשימות הרה"ג ר' יעקב עזרא שליט"א)].

2. וז"ל המדרש תנחומא (פרשת כי תשא, סי' ג'): "ובפרשת שקלים אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, משאני מת אין אני נזכר. אמר לו הקב"ה: חייך, כשם שאתה עומד עכשיו ונותן להם פרשת שקלים ואתה זוקף את ראשן, כך בכל שנה ושנה שקוראין אותה לפני, כאלו אתה עומד שם באותה שעה וזוקף את ראשן. מנין, ממה שקראו בענין וידבר ה' אל משה לאמר 'כי תשא את ראש', 'שא את ראש' לא נאמר, אלא 'כי תשא', ע"כ נוכמה פעמים העיר רבינו, דצריך ביאור הכוונה שם 'משאני מת איני נזכר', והציעו בפניו כמה אופנים בביאור הדבר, ולא נחה דעתו מהם].

3. וכן כתב רבינו ב'דיני ומנהגי חודש אדר' (בכת"י) דלכתחילה צריכים בין הקורא ובין השומעים להבין את פירוש המילות של פרשה זו, דהלוא יסוד המצוה היא הזכירה [אלא שצריך לזכור מתוך הכתב דוקא], וממילא צריך שיבין מיהא פירוש התיבות, דאם לא מבין פירוש התיבות שקורא, הרי חסר בזכירה, ולכן לכתחילה בין הקורא ובין השומעים צריכים להבין פירוש הענין ופירוש המלות בשעת הקריאה, עכ"ד רבינו שם [ולמעשה המנהג להקל שאם רק מבין הענין של פרשת 'זכור' - יצא ידי חובתו, אף שאינו מבין כל התיבות בדיוק (מרשימות הגר"י שוב שליט"א, אות י')].

עוד כתב רבינו (שם), דיש לכונן כפי הפשט, דהיינו 'קרך' - לשון מקרה; 'ולא ירא אלקים' - לכונן בשני הפירושים, דהיינו כפשטא דקרא דקאי על עמלק, וגם כהפירוש השני דקאי על ישראל (שכ"ה במכילתא פר' בשלח שהו"ד בתוס' קידושין דף לג ע"ב, ומשמעות הילקו"ש ומדרש תנחומא, והחזקוני וחמדת ימים ואור החיים והנצי"ב בהעמק דבר); 'נחשלים' - פירוש נחלשים, עכתו"ד. ופעם אמר רבינו, לכונן בפסוק אשר 'קרך' בדרך, גם כשאר הפירושים שהביא רש"י (דברים כה, יח), לשון קרי וטומאה - שהיה מטמאן במשכב וזכור, ולשון קור וחום - שציננם והפשירים מרתיחתם והניח מקום לאחרים שיוכלו להלחם בהם יעוי"ש (רשימו"ת). וראה עוד בספר 'מועדים וזמנים' (ח"ב סי' קסה) דבאינו מבין פירוש המילות אפשר דלא שייך על זה שומע כעונה יעוי"ש.

ד. בעניית 'יהא שמיה רבה' על הקדיש שקודם קריאת פרשת 'זכור', נהג לכוין שיהא השם שלם והכסא שלם וכו'.⁴

ה. לאחר הקדיש קודם קריאת הפרשה היה רגיל לקרוא את דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה הל"ה) ובספר המצוות (מצוה קפט) אודות מצוות זכירת מעשה עמלק וחובת מחייתו.⁵

❧ עקבי דרך ❧

[וברשימה מרבינו (בכת"י) נמצא כתוב, דיש להתעורר מהא דנענשו על שרפו ידיהם מן התורה וכו', אף שעדיין לא ניתנה להם התורה ועדיין לא נהגה אצלם מצוות תלמוד תורה, מכל מקום היות וכבר היה בידם שבע מצוות בני נח ומצוות שבת וכו', אזי אף בלא מצוות תלמוד תורה נתבע מהם מצד הסברא לעמול בזה ימים ולילות כדי שלא ישכחו איך לקיים, עד שנענשו כאשר נתרשלו מזה, ואם כן על אחת כמה וכמה אנחנו שיש בידינו מצוות תלמוד תורה, איך יתבעו מאתנו, עכ"ד].

4. הראשונים נחלקו בפירוש השבח ד'יהא שמיה רבא מברך', לדעת המחזור ויטרי (סי' ט') אנו מבקשים בזה שיימלא שמו יתברך וכדכתיב 'כי יד על כס י-ה', שאין שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק, וזהו שאומרים 'יהא שמי-ה רבא' - שיהא שמו גדול ושלם ונלפי זה המשך הבקשה הוא כבר ענין בפני עצמו, שיהא מבורך לעולם הבא [יעו"ש, ואילו התוס' בברכות (דף ג' ע"א ד"ה ועונין) פירשו 'יהא שמיה רבא מברך' כפשוטו, דהיינו בקשה שיהא שמו הגדול מברך לעלם ולעלמי עלמאי, והוכיחו כן מלשון הגמרא בברכות (שם) דבשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך וכו' יעו"ש].

ולמעשה בטור ובית יוסף (סי' נו) משמע שציידו יותר כפירוש התוס', וכפשטות הגמרא בברכות הנ"ל, וכן סתם גם במשנה ברורה (שם סק"ב) דהפירוש יהא שמו הגדול מברך עי"ש, אולם לגבי הקדיש הנאמר קודם קריאת פרשת 'זכור' המתוקנת מחז"ל להפטיר בה קריאה"ת של שבת זו, שכל עיקרה לזכור את מעשה עמלק וחובת מחייתו, בזה נהג רבינו לדקדק לכוין גם הפירוש של המחזור ויטרי דהבקשה היא על הא גופא שימחה שמו של עמלק ויהא השם שלם, וראה עוד בשערי קדושה למהרח"ו ז"ל (חלק ראשון שער ד', ד"ה הראשון). ועל פי רוב קודם התחלת הקדיש גם היה מזכיר על זה לצבור. וכן נהג רבינו גם בקדיש שאחר קריאת התורה בשחרית דפורים (ראה להלן פ"ג), ובקדיש שאחר קריאת התורה דפרשת 'בשלח' ופרשת 'כי תצא' (ראה דרך ישרה חלק א' פל"ט אות נו).

5. וכן כתב רבינו ב'דיני פרשת זכור' (בכת"י) דמה טוב ונעים לפני הקריאה להזכיר לשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל, אשר הוא היסוד והשורש לעיקר קריאת פרשת 'זכור', בהלכות מלכים (פ"ה הל"ה) זה לשונו: 'וכן מצות עשה לאבד זכר עמלק שנאמר 'תמחה את זכר עמלק', ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר 'זכור את אשר עשה לך עמלק', מפי השמועה למדו 'זכור' בפה 'לא תשכח' בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו', עכ"ל, ובספר המצוות (מצוה קפט) זה לשונו: 'שציונו לזכור מה שעשה לנו עמלק בהקדימו להריע לנו, ולשנוא אותו בכל עת ועת, ונעורר הנפשות במאמרים להלחם בו ונורו העם לשנוא אותו, עד שלא תשכח המצוה ולא תחלש שנאתו ותחסר מהנפשות עם אורך הזמן', עכ"ל [נכתב רבינו (שם) "וזאת היתה עבודת הגדולים חסידי עליון בקרב הימים האלה, משבת 'זכור' עד אחר הפורים, לעבוד בעיקר על הגברת השנאה לצר ואויב זה",

ו. לקריאת פרשה זו שלדעת כמה ראשונים החיוב מדאורייתא לקרותה מתוך הספר דוקא, הקפיד שיוציאו הם"ת היותר מהודר ומוחזק בכשרות המצוי בבית הכנסת.⁶

עקבי דרך

ע"כ. ודברי הרמב"ם הללו העתיק רבינו על גבי פתקא מיוחדת, ממנה היה קורא בבית הכנסת קודם פרשת 'זכור'.

עוד כתב רבינו (שם), וז"ל "וכמה מן המוסר יש בדברי הרמב"ם בזה, שבכדי שלא תחלש שנאתו אנחנו צריכים לעורר הנפשות במאמרים להלחם בו, דאם כן איך וכמה צריך להתעורר במאמרי מוסר ויראה בכל עת על ידי לימוד ספרי מוסר תמידים כסדרם, בכדי לעורר תמיד את השנאה לצר ואויב הפנימי, לעמלק הפנימי, אשר אם אנחנו מכניעים אותו כל אחד בלבבו על ידי מעשה התשובה, ממילא אנחנו מכניעים את שרו של עמלק בשמי שמים, ואם יפול שורשו בשמים אזי גם ימחה זכרו מתחת, כִּלְהַבֵּן בְּחֶמֶד פְּלֶה וְאֵינָמוּ, וכאשר האריך בזה החסיד בספר 'חמדת ימים' (בפרקי הפורים), עכ"ד רבינו שם.

נויש לציין גם לדברי המדרש (פסיקתא רבתי סוף פרשה יב, הו"ד ברוקח סי' רלד) שכתב על אודות מעלת הקריאה בפרשת עמלק, וז"ל "אמר להם הקב"ה, בְּנִי, אין לכם אלא להיות קוראים פרשת עמלק בכל שנה, ומעלה אני עליכם כאילו אתם מוחים שמו מן העולם", ע"כ. וראה לעיל כעין זה גם לענין פרשת שקלים].

6. על הפסוק "זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח" (דברים כה, יז-יט), דרשו בגמרא מגילה (דף יח ע"א) 'זכור' בפה, 'לא תשכח' בלב, ע"כ, ומבואר דהחיוב לזכור מעשה עמלק בפה להדיא, וכעין זה במדרש (תו"כ ר"פ בחקותי) 'שתהא שונה בפיך' — ואולם לא נתבאר שם היאך הוא אופן קיום מצוה זו בפה, וכבר נסתפק הר"ש משאנץ (בפירושו לתו"כ שם) אם הכוונה לאמירת פרשת 'זכור' דייקא, או דמהני אף על ידי לימוד בהלכות מגילה וכו', ובראב"ד (שם) נקט בפשיטות דסגי בלימוד הלכות מגילה, וכן נראה גם דעת הרמב"ם (סה"מ מ"ע קפט; פ"ה ממלכים ה"ה; פ"ג מתפילה ה"ב) והרמב"ן (בפירושו עה"ת שם) דקיום מצוה זו אינו בקריאת פרשת 'זכור' דוקא אלא בכל דיבור שהוא המעיר ומעורר לזה יעו"ש.

ואולם כבר העירו הב"ח (רי"ס תרפה) והגר"א (בביאורו שם ס"ז) והשפת אמת (מגילה יז ע"ב בתורה כל) דמפשטות הדברים בגמרא (שם) נראה דהמצוה היא בקריאת פרשת 'זכור' דייקא מתוך ספר, דדרשו על הפסוק (שמות יז, יד) "כתב זאת זכרון בספר", דהאי 'זכרון' היינו קריאה בפה, ומשמע דבעינן זכירה בפה מתוך ספר — ואמנם בפני יהושע (מגילה דף יז ע"ב) נסתפק אם האי 'ספר' הנזכר בפסוק שם, הכוונה לספר תורה דייקא, או דגם מתוך חומשים שפיר דמי נאך מה שפלפל בזה מדברי התוס', ראה באליה זוטא (סי' תרפה סק"ט) שדחה דבריו, וכעין זה נסתפק כבר באבן עזרא (סו"פ בשלח) אולי הכוונה לאיזה ספר מלחמות ה' שהיה להם ונאבד במשך הדורות, ולאו דוקא ספר תורה, ובתרגום יונתן בן עוזיאל (שם) כתב כן להדיא דהיינו 'ספר סבייא דמלקדמין', וכן נקט גם החזקוני (שם), ולפי דרכם לכאורה לא נמצא יסוד לקריאת הפרשה מתוך ספר תורה דוקא.

מיהו ברמב"ן ובספורנו (סו"פ בשלח) נקטו בפשיטות דהכוונה שם לספר התורה דייקא, והיינו פרשת 'זכור' האמורה במשנה תורה יעו"ש, וכן עולה מבואר מדברי הרבה ראשונים דקריאת פרשת 'זכור' מתוך ספר התורה היא חיובא דאורייתא, וכדאיתא בתוס' (ברכות יג ע"א; מגילה יז ע"ב) וריטב"א (מגילה שם) ותוס' שאנץ (סוטה לג ע"א) ורא"ש (ברכות פ"ז סי' כ') וסמ"ק (סי' קמז), וכן כתבו הרשב"א והתו"ר והתוס' ר"י

עקבי דרך

שיריליאון (ברכות שם) בדעת רש"י, וכן מבואר גם מדברי ספר האשכול (הל' חנוכה ופורים, סי' י') דזכירת מעשה עמלק בעי ספר כמו דמקרא מגילה הוא מתוך ספר ע"ש, והוא מבואר מאד עם פשוטות הגמרא במגילה וכמשנ"ת.

וואף שמדין תורה לא מצינו חיוב לקיים מצוות הזכירה בשבת הסמוכה לפורים דוקא, מכל מקום מתקנת חכמים לקרותה בשבת זו כדי לסמוך מחיית עמלק למחיית המן, וכדאיתא במשנה במגילה (דף כט ע"א), ולדעת הני רבוותא דמצוות הזכירה מדאורייתא הוי בקריאת פרשת 'זכור' דייקא מתוך ספר, אזי מתקיימת המצוה דאורייתא בקריאה זו].

וכן נקטו הפוסקים לדינא לחוש לשיטה זו דקריאת 'זכור' מתוך ספר התורה הוא חיובא דאורייתא ויש אומרים דמכלל החיוב גם שתהא נקריית בצבור דייקא], וכדאיתא בשו"ע (סי' תרפה ס"ז) ומגן אברהם (סי' תרפה), ועיין בחיי אדם (כלל לא אות טו) שצידד להתיר להביא ספר תורה אצל חולה או לבית האסורים לקריאת פרשה זו, היות וצריך שתהיה מתוך ספר תורה דייקא, ובעקבותיו המשנה ברורה (סי' קלה סקמ"ו), ועל דרך זה כתב הפרי מגדים (ס"ס קמג במש"ז ד"ה וכבר כתבנו) דאם נמצא טעות בס"ת באמצע הקריאה יש להוציא אחרת ולחזור לקרוא מתחילה כיון שהיא מן התורה יעו"ש, ומטעם זה גם כתב במשנה ברורה (סי' תרפה סק"ד) דצריך הקורא לכוין להוציא השומעים ידי חובתו, וכן השומעים יכוונו לצאת, כדי שיתקיים אצלם קריאה מתוך ספר דייקא מדין שומע כעונה.

ומהאי טעמא צידדו הפוסקים דאף שקטן עולה למנין שבעה, מכל מקום אין בכלל זה פרשת 'זכור', דשם בעינן גדול דוקא שיוציא הצבור בקריאתו (ראה מג"א סי' רפב סק"ו וסקי"ב והגר"ז שם ס"ה דכ"ה בכל קריאתה, ובפמ"ג אש"א סק"ו ומש"ז סק"ג דעכ"פ בפרשת 'זכור', וברעק"א בכל ד' פרשיות), ואיכא דאמרי דאפילו שאין הקטן קורא הקריאה לציבור אלא הש"ץ, אעפ"כ אין להעלות קטן לברך על קריאה זו (ראה מהרש"ל בביאורו לטור, כנה"ג הגב"י אות ה', עולת שבת סק"ד, אליה זוטא סק"ה, דרך החיים בדין 'לאיזה אנשים שאין קורין' אות ו', משנה ברורה סי' רפב סק"ג ושעה"צ סק"ז), ודלא כהב"ח והט"ז (ס"ס תרפה)].

וכיון דחיוב הקריאה כאן היא מתוך ספר תורה דוקא, כתב בלקט יושר (סוף דרש לחנוכה, עמ' 154) דהרב בעל התרו"ד ז"ל הקפיד ליקח ספר תורה לפרשת 'זכור' שהיא מוחזקת שהיא מדויקת, ע"כ, וכן כתב בלחם הפנים (על קיצשו"ע סי' קמ) דידקדק אחר ספר היותר מהודרת וכתביה נאה יעו"ש [ועי"ע בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' תעו סק"ט) משכ"ב] — ומטעם זה נהג רבינו לדקדק שהספר היותר מהודר המצוי בבית הכנסת, יהיה בשבת זו הספר השני עבור קריאת פרשת 'זכור'.

ויש לציין, דכבר העירו כמה גדולים (שו"ת 'פני הארי החי' סו"ס יט; הגרש"א בהליכו"ש עמ' שכד, ועוד) דעכ"פ אם נמצא אח"כ איזה פסול באותו ספר תורה במשך השנה, לא חיישין לחזור ולקרות פרשת 'זכור', אף באופן שברור שהטעות היתה קיימת כבר אז, והטעם יש לומר: א' דסמכין על השיטות דלא בעינן ספר תורה דייקא (ובנ"ל); ב' דסמכין בכהאי גוונא דמן התורה אין צריך קריאה בכל שנה ושנה דוקא (יעיין בחינוך מצוה תרג); ג' סמכין אקריאת התורה של פורים 'ויבוא עמלק', וכדעת המגן אברהם (סי' תרפה) שיוציאין בזה [ואפשר דזה גם למ"ד מצוות צריכות כוונה, דהא כל סיבת הקריאה היא בפורים היא משום שהוא מעשה עמלק (ועיין משנ"ב שם סק"ז)]; ד' סמכין על קריאת התורה של פרשת כי תצא ואליבא דמ"ד מצוות אין צריכות כוונה [ושני טעמים האחרונים הם דוקא כשקריאות אלו היו בס"ת אחר, כמובן].

ז. בקריאה זו היה מדקדק כי הקורא את הפרשה לציבור הוא בעצמו יהיה גם העולה לתורה.⁷

עקבי דרך

ומכל מקום בכדי לעשות מירב ההשתדלות להנצל מכל חשש בזה, הלכך בקריאת פרשת 'זכור' שהנהיג רבינו בתפילת מנחה גדולה (וכדלהלן בהמשך הפרק), דקדק לקיים הקריאה ההיא מס'ת אחר מהודר שהיה בנמצא בבית הכנסת, לרווחא דמלתא נועד כתב בחיבורו 'מאתך תהילתי' (בכת"י) דאם אכן נמצא פסול בס'ת במשך השנה, אזי ראוי לדקדק במיוחד בקריאה"ת של פרשת 'כי תצא' לצאת ידי חובת זכירת מעשה עמלק, ע"כ. וראה להלן (בהמשך הפרק) דלעצמו בלאו הכי היה מקפיד לכוין כן בכל שנה].

והיכא שנמצא פסול בס'ת בשבת 'זכור' גופא, העלה רבינו בספרו 'זה השלחן' (ח"א סי' קמג ס"ג) דאם נתגלה באמצע פרשת 'זכור', הגם שלענין קריאת התורה דעלמא מקילינן בדיעבד כדעת הפוסקים דמותר לקרוא מס'ת פסול ולכן אין חזרין לקרות בספר השני מה שקראו כבר אלא רק מכאן ולהבא, וגם העולה הנוכחי מברך ברכה שלאחריה, מכל מקום לענין קריאת 'זכור' שהיא מדאורייתא, בודאי יש לחוש לדעת רוב מנין ובנין של הראשונים דסברי דס'ת פסול הוי כלא קראו כלל, ולכן לא יברך העולה הזה ברכה שלאחריה, ויוציאו ספר אחר ויקראו בו מתחילת פרשת 'זכור' בברכה לפניה ולאחריה נאם כי בנמצאה הטעות לאחר קריאת התורה, נהי שצריכים לחזור ולקרא מספר אחר כשר, מכל מקום לא יברכו על הקריאה הזו משום סב"ל, שמא יצאו כבר בקריאה הקודמת כדעת המקילים], עכתו"ד רבינו שם.

7. נראה דטעמו בזה מחמת הדין המבואר בשו"ע (סי' קמא ס"ב) דהעולה לתורה צריך לקרות בעצמו יחד עם החזן כדי שלא יהיו ברכותיו לבטלה, ע"כ, והנה לגבי קריאה זו אם נבוא להקפיד שיקרא העולה בעצמו יחד עם הש"ץ, מלבד מה שלפעמים עלול להגביה קולו באופן שיכניס את הקריאה לחשש תרי קלי לא משתמעי (ראה סי' קמא ס"ב ובמשנ"ב שם), גם בלאו הכי יש לחוש שמא מחמת קריאת העולה יתבלבלו השומעים העומדים בסמוך ולא יתנו אזנם כראוי לקריאת הש"ץ דייקא, וכדאיתא בשו"ע (סי' תרצ ס"ד) לענין קריאת המגילה, דמי שתופס בידו מגילה שאינה כשרה לא יקרא עם הש"ץ, ובמשנה ברורה (סק"ג) דחיישינן שמא יתנו האחרים דעתו לקריאת זה ולא לקריאת הש"ץ וכו', והוא מדברי האורחות חיים (הל' מגילה סי' ל'), והכא נמי יש לחוש שיתנו השומעים דעתם לקריאת העולה ולא לקריאת הש"ץ, ומסתמא אין העולה מכויץ להוציאם ידי קריאת פרשת 'זכור' בשומע כעונה נולא דמי לשאר קריאה"ת דלא חיישינן לזה, ראה להלן בהשלמות שבסוף הכרך אות א'א משכ"ב].

וכעין זה יש לפקפק גם לגבי העולה גופא כאשר יקרא בעצמו עם החזן, דממה נפשך, אם יתכוין לצאת מפי הש"ץ בשומע כעונה - אזי יש לחוש על מה שמתערבת הקריאה של עצמו עם הקריאה של הש"ץ, ואולי אף נעשה זה כאילו קורא פעמיים כל תיבה ותיבה (תלוי בגדר של 'שומע כעונה'), ואם יבוא לצאת בקריאת עצמו בלחוד ולא במה ששומע מהש"ץ - אזי יש לחוש אולי אין זה כתקנת חכמים שקבעו לקיים קריאה זו בצבור דייקא, שהרי העולה אינו קורא אלא בלחש בינו לבין עצמו ואין זה קריאת הצבור נובפרט לדעת הגר"ז מבריסק זצ"ל (במעות' ח"ב סי' קעג בהגהה סק"ב) דעשרה שקורין כאחד לא חשיב 'ציבור'], ובפרט דיש אומרים (במג"א ר"ס תרפה) ד'ציבור' לקריאה זו הוי חיובא דאורייתא, ואם

ח. על פי רוב השתדל בעצמו להיות הקורא והעולה לפרשת 'זכור'⁸.

עקבי דרך

כן קשה למצוא דרך מחוורת בזה באופן שהעולה יקרא בעצמו יחד עם הש"ץ (ועי"ע תשובות והנהגות ח"א סי' שצט, ומגילת ספר ח"ב סי' צה).

והנה בספר 'הררי קדם' (ח"א סי' קפה) מובא דמהאי טעמא היה מנהג הגר"מ סולובייצ'יק זצ"ל כשנקרא לעלות לפרשת 'זכור', שהיה שומע הקריאה בשתיקה מבלי לקרות בעצמו, וסמך על הפוסקים דאין העולה מחוייב לקרוא בעצמו יחד עם הש"ץ (וראה משכ"ב בדרך ישרה ח"א בנספחים סי' ח'), מיהו בשערי אפרים (שער א' אות כח) ומשנה ברורה (סי' קלט סק"ג ושע"צ סק"ו) מבואר דלאו שפיר דמי למעבד הכי, דאף אם בעלמא נהגין להקל לקרות לתורה סומא או עם הארץ שאין יודעין לקרות ושומעים בשתיקה, מכל מקום בפרשת 'פרה' ופרשת 'זכור' דאורייתא יש להחמיר יותר נואמנם כלפי הדאורייתא לכאורה אין מקום להחמיר בזה יותר לענין פרשת זכור, איכא למימר דלכתחילה בעינן שתתקיים מצוות הקריאה דאורייתא כפי גדר תקנת קריאה"ת שתקנו חכמים, ועיין].

וכנראה מטעם זה הנהיג רבינו דהקורא את הפרשה הוא בעצמו יהיה העולה לפרשת 'זכור', דבאופן זה הכל אתי שפיר על צד היותר טוב בלא שום חשש ופקפוק — וכבר מצינו במעשה רב (אות לה) דרבינו הגר"א ז"ל היה בעצמו העולה והקורא פרשה זו, ובעקבותיו גם מהר"ח מוואלאזין ז"ל (תוספת מעשה רב, אות לה), ואפשר דהוא ג"כ מהאי טעמא, דכיון שנהגו ז"ל לעלות למפטיר לקריאה זו, הלכך נעשו גם הקוראים את הפרשה, וכמשנ"ת.

ונמלכד כל הנ"ל יש עוד טעם פשוט לזה, בהיות דבעינן כאן כוונה מיוחדת להוציא הצבור ידי חובתן הן בקריאה והן בברכות, הלכך בכדי להבטיח קיום הדבר כראוי, יוטב יותר אם יתקבץ הכל אצל אדם אחד שמובטחים בו שידקדק בכל זה כדבעי. וראה להלן בסמוך, דלמעשה היה רבינו ז"ל בעצמו הקורא והעולה לפרשה זו].

8. ראה בהערה הקודמת שכן היה מנהג הגר"א ומהר"ח מוואלאזין ז"ל להיות העולים והקוראים בפרשה זו, ומה שכתבנו שם בטעמא דמלתא, ויתכן לומר טעם נוסף לזה, דבקריאה עצמית נקל יותר לכיון לשמיעת הענין כראוי מאשר בשומע כעונה, וכדמצינו להרא"ש (וה"ד בטור ס"ס נט) שנהג לומר ברכות קריאת שמע בעצמו ולא חפץ לצאת מפי הש"ץ, כדי שלא יהא לבו פונה לדברים אחרים [וכן נהגו כל העם אחריו (וכשר"ע שם ס"ד)], וכעין זה מצינו במגיד משנה (פ"ד משאלה ופקדון ה"ה) לענין הבדלה, דתלמידי חכמים מדקדקים לומר הבדלה בעצמם בביתם ולא לצאת מפי הש"ץ בבית הכנסת עי"ש [ובפרט בנידו"ד לענין פרשת 'זכור', דיש ענין מיוחד גם להיות הקורא מבין פירוש הענין ופירוש התיבות, ובמקום שיש ב' פירושים לכיון על שניהם וכו' (ראה לעיל משכ"ב)], לכן כדי להבטיח קיום המצוה על צד היותר טוב היה מדקדק להיות הקורא בעצמו (ועי"ע שו"ת משנת יוסף ח"א ס"ס נג).

וכמובן קודם הקריאה היה רבינו מקפיד לסדר הפרשה בינו לבין עצמו ג', פעמים, וכמבואר בשו"ע (ר"ס קלט ובמשנ"ב שם) דהקורא בתורה צריך לסדר הפרשה תחילה בינו לבין עצמו פעמיים ושלוש [ועיין בשערי אפרים (שער ד' ס"ב) דזה בפרט לענין פרשת 'זכור' וכיוצ"ב שאין אומרים אותן מקודם לכן בקריאת שמו"ת].

ואמת מה נהדר היה המחזה מידי שנה, בהגיע תור מצוות קריאת פרשת 'זכור' בשבת שקודם פורים, ויבואו כל העם מקצה תלמידי חכמים ואנשי מעשה זקנים עם נערים מכל העדות והחוגים,

ז. קודם הקריאה הכריז לבוין לקיים המצוה דאורייתא של קריאת פרשת 'זכור', ולבוין לצאת ידי חובה בקריאה זו ששומע וכן לצאת בברכות [וגם הקורא והמברך מכוין להוציא בקריאה ובברכות].⁹

עקבי דרך

נקבצו ובאו לבית מדרשו של רבינו ז"ל שהתמלא עד אפס מקום, ברצותם לקיים המצוה מן המובחר בשמיעת הקריאה מפורש יוצאת מפי קדשו ז"ל בדקדוקו המיוחד על כל פרט ופרט, אשרי עין ראתה.

ודע, דבשו"ת 'בנין שלמה' (ממחר"ש הכהן מוילנא ז"ל, סי' נד) רצה לומר טעם אחר להנהגה זו, והיינו מפני שכידוע חובת הקריאה כאן מוטלת על כל אחד ואחד, אלא שהקורא מוציא את כולם בשומע כעונה, הלכך ביכרו הני רבוותא לקיים המצוה בעצמם משום 'מצוה בו יותר מבשלוcho', ע"כ, ומבואר מדבריו דסבירא ליה דשומע כעונה הוי מדין שליחות ודשייך בו הענין של 'מצוה בו יותר מבשלוcho', וכן הוא באמת שיטת העולת שבת (סי' רעג סק"ה) ואל"ה רבה (שם סק"ט) ו'אולם המשפט' (חור"מ סי' שפ סק"ד, ופירש כן בדברי המג"מ הנ"ל).

מיהו לקושטא דמילתא, מלבד הדוחק בעצם הרעיון שיטלו המצוה לעצמם יותר משאר הצבור, גם בעיקר הדבר דסברי כי היוצא יד"ח בשומע כעונה מפסיד מעלת 'מצוה בו', באמת לא פסיקא מלתא כלל, וכבר האריך התוספת שבת (שם סק"י) לחלוק על זה ומסיק דשומע כעונה מקרי 'בו' ממש, וכן דעת שו"ת שאגת אריה (סי' ו') דאפילו לכתחילה בשמיעה סגי, דפיו של מברך כפיו של השומע יעו"ש, והלוא כן הוא דין ברכת הזימון שיוצאים כולם בברכת המזון מפי המברך [ומה שהראה מהרש"ם (דע"ת סי' רעג שם) לדברי התוס' בברכות (דף כא ע"ב ד"ה עד) שכתבו דאף ד'שומע כעונה' מכל מקום האומר להדיא חשיב טפי הידור מצוה, י"ל דהוא דוקא שם לגבי עניית דברים שבקדושה, דכל עניינו במה שהש"ץ מזמין להציבור והם עונים אחריו מקודש מקודש, ולזה ודאי העונה להדיא עדיף טפי משומע כעונה, אבל לעולם אינו ענין כלל לגבי עיקר גדר 'שומע כעונה' בעלמא, דיש לומר דהשומע הוי כמו האומר ממש, אם כי מדברי האגודה (סוכה ס"ו ס"ב) משמע שהבין כן כדברי מהרש"ם (מהג"ר דוד דבליצקי שליט"א)].

9. הדין פשוט בשו"ע (סי' ס"ד) דמצוות צריכות כוונה, והנה כבר נתבאר לעיל דמחלק המצוה הוא שתהא הקריאה בפה ומתוך ספר דייקא, וממילא בעינן כאן שיהיה על זה כוונת שומע ומשמיע - הן הקורא שיכוין לקיים בקריאה זו המצוה דאורייתא וגם להוציא השומעים ידי חובתן, והן השומעים שיכוונו לצאת ידי חובה בקריאה זו שישמעו כעת מתוך הספר, ואף שלענין דיעבד סמכין דהקורא בצבור מסתמא מכוין להוציא והשומעים בבית הכנסת מסתמא מכוונים לצאת, וכדאיתא בשו"ע (סי' תרצ ס"ד), אבל לכתחילה ודאי בעינן שיכוונו על זה להדיא, וכדעורר גם המשנה ברורה (סי' תרפ"ה סק"ד).

והנה בספר 'אורחות חיים' (לוינגר ר"ס קמ, הו"ד ביזר השלחן, סי' תרפ"ה) מובא, דמרן החתם סופר ז"ל היה אומר קודם הברכה של קריאה זו שיכוין כל אחד לצאת גם בברכות, ע"כ, וכן משמע קצת מדברי הט"ז (סי' תרפ"ה סק"ב) דכל הצבור יוצאין בברכת העולה לתורה לקריאה זו, ושעל כן אין להניח לקטן לברך עליה יעו"ש, וכן מסיק המשנה ברורה (סי' רפב סק"ג) שלא להעלות קטן לפרשה זו אפילו שהחזן משמיע אותה לצבור — ועל פי זה נהג רבינו לדקדק לכוין לצאת ידי חובה גם בברכות תחילה וסוף, ושיהא על זה ג"כ כוונת שומע ומשמיע [וכן היה רגיל להכריז על זה לצבור], והכל בכדי להבטיח

י. הקריאה פעם אחת בלבד, וכפי ההברה הנהוגה בקרב אשכנזים פרושים באר"י¹⁰.

דיוקים בקריאת פרשת 'זכור', ראה להלן.

עקבי דרך

שלימות המצוה על צד היותר טוב הן מצד הקורא והן מצד השומעים, וכתב רבינו (בכת"י) שכן הוא מנהג בתי כנסת המדקדקים, ע"כ.

ובטעם קפידא זו שיכוונו הצבור לצאת גם בברכות, הנה באורחות חיים (שם) רצה לפרש דהוא מפני שקריאה זו מוטלת על כל יחיד ויחיד וכולם יוצאים מהקורא בשומע כעונה [בשונה משאר קריאה"ת דעלמא דמוטל על הצבור בכללות], לכן גם היחיד צריך כאן כוונה מיוחדת לצאת ידי חובה בברכות יעו"ש, מיהו דבריו צריכים תלמוד, דהאף אמנם שעצם הקריאה כאן מוטלת על כל יחיד ויחיד, אבל אכתי הברכות אינן מחיובי היחידים אלא הם תקנת חכמים לקריאת הצבור דייקא משום כבוד התורה (ובשו"ע סי' קלט ס"ח), וממילא לגבי הברכות עכ"פ הוי כמו שאר קריאת התורה דעלמא, וכן הוא להדיא בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תקעב) דהצבור לא נתחייבו בברכות אלו, ואם כן לכאורה אין מקום להצבור לכוין לצאת ידי חובה באופן פרטי בברכות העולה לתורה [נא"כ נימא שגדר תקנת חיוב קריאת פרשה זו הוא באופן שיחול על כל יחיד ויחיד גדרי קריאת התורה של צבור, וצ"ע].

ואולי טעמיה דהחת"ס לכוין לצאת גם בהברכות, הוא בכדי לחוש לדעת הראב"ן (סי' עג) ורבינו יואל (הו"ד בראבי"ה סי' תקנב) דסברי כי לעולם גם בכל קריאת התורה הצבור יוצא ידי חובה הן בקריאה והן בברכות בדרך שומע כעונה יעו"ש, והובא במגן גבורים (ר"ס נו), וצידד דהחת"ס לחוש לדבריהם עכ"פ בקריאה זו שהיא מדאורייתא [והנה דעת הבאר שבע (סוטה לג ע"א ד"ה כל; מא ע"א ד"ה לפי) דהברכות שקודם קריאת התורה בצבור הן חיובא דאורייתא אף שכבר בירך לעצמו בשחרית יעו"ש, וכן נקט גם בשו"ת 'פני משה' (בבב"ש, סי' א') דלשיטת הראשונים דברכה"ת לפניה מן התורה, זה קאי גם כלפי קריאת ס"ת בבית הכנסת, והובא באליה רבה (סי' קלט סק"ז), ולכאורה סברתם היא דקריאת ציבור יש לה אופי אחר מקריאת יחיד ואין בכלל מאתים מנה, ולדידהו יתכן דחיוב הברכה דאורייתא דקריאה"ת חל על כל הצבור אלא שהם יוצאים מן המברך בשומע כעונה, ועיין. וראה עוד בהשלמות ומלואים שבסוף הכרך אות ב' שהארכנו אודות שיטה זו].

10. הנה עד כמה שנקטינן דקריאת פרשת 'זכור' היא מן התורה, ושהחיוב שתהא נקראת מתוך הספר דייקא (ראה משכ"ב לעיל), סתמא דמילתא הוא ג"כ שצריך לקרותה כמשפט הקריאה של לשון הקודש [ועכ"פ לכתחילה], ולא בכדי טרחו האחרונים כ"כ בבירור הגיית תיבת 'זכר' אם היא בחמש נקודות או בשש נקודות (ראה להלן משכ"ב), אמנם בודאי סגי לזה מה שמדקדק לקרות כפי הגיית התיבות והתנועות המקובלת בידו מאבותיו, ואין צריך לחוש להברות הנהוגות בקרב עדות אחרות.

והנה בכמה מקומות לאחר סיום קריאת 'תמחה את זכר עמלק וכו' לא תשכח', נוהגים הצבור להכות ברגליהם על הקרקע, על דרך מה שנהגו להכות בעת הזכרת 'המך' בקריאת המגילה, ולא ראינו לרבינו שנהג בזה, ובאמת לגבי שב"ק איכא חששא במילתא משום השמעת קול, יעויין בדרך ישרה חלק א' (פמ"ט אות לט) דרבינו לעצמו היה נמנע מכל דבר המשמיע קול בשבת אף כשאינו בדרך שיר [וגם זולת זה מצוי שעל ידי ההכאה כאן מפסידים הצבור מלשמע הברכה שלאחריה, או שמחמת הרעש נאלץ העולה לתורה להשתהות עם הברכה כדי שישמעו כולם, ובין כך ובין כך לאו שפיר דמי].

קריאת 'זכור' במנחה

יא. הנהיג בבית מדרשו לחזור ולקרות פרשת 'זכור' בתפילת מנחה גדולה בתכלית ההידור והדקדוק לתקנת הרבים הנאספים שם מכלל בתי הכנסת [ומקודם הכריזו דכל אחד יכוין שאם לא יצא יד"ח בקריאה דשחרית אזי מכוין לצאת כעת בקריאה זו]¹¹.

עקבי דרך

11. הטעם לזה נתבאר בספרו 'זורח השמש' (עמ' סא, וביתר ביאור בכת"י) מדעל פי רוב הצבור המתאסף למנחה גדולה המה מקובצים מכמה וכמה בתי כנסת שונים שהתפללו שם שחרית, עד שלפעמים כמעט כל אחד מהם בא מבית כנסת אחר, והנה המציאות היא שאין הכל בקיאים בקיום המצוה הזו כתיקונה, אם בדיוק הקריאה והגיית התיבות והאותיות והתנועות כראוי, ואם בשלא להניח קריאה זו לנער צעיר שעדיין אין לו חתימת זקן (ובדאורייתא לא סמכין אחזקה דרבא), ואולי גם חשש בכשרות ספר התורה [נראה לעיל (סוף הע' 6) בענין אם אח"כ באמצע השנה נמצא פסול בס"ת שקראו ממנו פרשת 'זכור'], וכמו"כ כוונת שומע ומשמיע לצאת ולהוציא ידי חובה [אף שמעיקר הדין השומע מפי הש"ץ בבית הכנסת סתמא הוי כמכוונים לצאת ולהוציא (כשר"ע סי' תרצ סי"ד ומשנ"ב סקמ"ט, וסי' תקפט משנ"ב סקט"ז)].

ומטעם זה הנהיג לחזור ולקרא פרשת 'זכור' בתפלת מנחה לתקנת כל העם הנאספים, אשר בה הקפידו על קיום כל הפרטים לצאת ידי המצוה הזו על צד היותר טוב - הן בקריאה מדויקת כראוי, והן בכוונה מפורשת של שומע ומשמיע וכפי שהיה מכריז על זה לציבור, והן במה שקוראים מספר תורה היותר מהודר ומוחזק בכשרות [ובאם נמצא בביהכ"נ שני ספרים כאלו, דקדק להוציא לקריאה זו דמנחה את הספר השני, לתועלת מתפללי בית כנסת זה גופא ששמעו הקריאה בשחרית מהספר הראשון].

וכתב רבינו (שם) דנראה דאין צריך לחוש בזה משום טרחא דציבורא, חדא, דסתמא הצבור מוחלים על כבודם בכדי להבטיח את קיום מצוה יקרה זו המזדמנת מזמן לזמן, להיותה על צד היותר טוב [כאשר הוא האמת דרובם ככולם מרוצים מתקנה זאת], ועוד, דבעיקר הטעם שאין מוסיפין בשבת למנחה יותר מג' קרואים, מבואר ברש"י (מגילה כא ע"א ד"ה ואין) מדהוא כבר סמוך לחשיכה, אחר שהיו רגילין לדרוש במשך היום יעו"ש, ואם כן לגבי המתפללים מנחה גדולה, בלאו הכי לא שייך כ"כ ענין זה אף להוספת עולה עם ברכה, וכל שכן בזה שהיא קריאה בלא ברכות — והוסיף עוד (שם) דעי"ז גם תהיה תועלת לכלל הצבור, כאשר יהיה מי שנאנס ולא שמע הקריאה בשחרית, או שנתעורר לו ספק אם שמע כהוגן, שיוכלו לבוא לשמוע במנין זה, אחר שיתפרסם הדבר שקוראים בו 'זכור' גם במנחה בתכלית הדיוק וההידור, ונאספו שמה כל הנעדרים וכו', עכתו"ד רבינו שם.

ולמעשה על פי רוב כבר היו מתאספות שם גם נשים החפצות לשמוע פרשת 'זכור' [ובחיבורו 'מנהגי אשכנזים פרושים באר"י' (פרשת זכור, אות ב')] כתב רבינו דכן הוא המנהג בקרב אשכנזים פרושים, ובפרט בירושלים, שגם הנשים הולכות לבית הכנסת לשמוע קריאת 'זכור', ובשאר ערי הארץ יש המקפידות ויש לא, ע"כ].

יב. קריאה זו נהג לקיים בסיום קריאת התורה דמנחה, כאשר לעליית 'שלישי' היה עולה הבעל קורא ומכוין בברכה שלאחריה שתעלה גם בתור ברכה שלפניה לקריאת 'זכור' [ונוהר מלהפסיק בדבור בינתיים]¹².

יג. מתחילה נהג להוציא רק ספר תורה אחד, ובגמר הקריאה דמנחה גללוהו תכף לקריאת 'זכור' ולאחר מכן הגבהה וגלילה, אך בשנים האחרונות התחיל להוציא שני ספרים, ותכף אחר הגבהה וגלילה פתחו השני לקריאת 'זכור' [וראה הערה]¹³.

עקבי דרך

12. בענין זה האריך רבינו (בכת"י) לברר היאך היא הדרך הישרה לקיום קריאה זו, דמצד אחד יש עדיפות לקבוע הקריאה קודם התחלת התפילה או בגמר התפילה, בכדי שלא לערב קריאה זו בתוך סדר תפילת המנחה המתוקן מהקדמונים, וכעין שמצינו בפוסקים (סי' קלה שעה"צ סק"ה) באופן שבטלו קריאת התורה בשחרית מאיזה טעם, ובאים להשלים במנחה, דיקראו ההשלמה קודם 'אשרי' מהאי טעמא, ומאידך יש עדיפות לקיים הקריאה הזאת יחד עם קריאת התורה דמנחה, כדי שלא להזדקק להוציא במיוחד ספר תורה עבור קריאה זו שהיא בלא ברכות.

ולמעשה בשנה אחת קיימו הקריאה הזאת בסיום התפילה לאחר 'עלינו', שהוציאו במיוחד ספר תורה לצורך זה [ולאחר הקריאה אמרו חצי קדיש], אולם בשנים שלאחמ"כ צידד רבינו לקיים הקריאה הזו יחד עם קריאת התורה דמנחה, ואין לדמות נידו"ד להנידון של בטלו קריאת התורה בשחרית, דשם קיום הקריאה הוא מדינא, דהלא חובת הקריאה דפרשת השבוע בברכותיה נוהגת כל היום בשווה, וממילא אין כל חשש בהוצאת ספר תורה מיוחד לקרות בו הפרשה בברכה לפני ולאחריה, וממילא אין כל הכרח לערב הקריאה הזו בתוך סדר תפילת המנחה, מה שאין כן בנידו"ד, דענין הקריאה הזו הוא רק מחמת הספק שמא לא יצאו יד"ח בקריאה דשחרית, ומהאי טעמא גם נקראת בלא ברכות, ובזה נראה דיותר טוב לקיימה תכף בסיום הקריאה דמנחה, בכדי שלא להזדקק להוציא ס"ת מיוחד עבור קריאה זו [ומתחילה יקיימו הקריאה החיובית הוודאית של מנחה, ולאחמ"כ הקריאה המסופקת של 'זכור'].

ובפרט שבדרך זו ניתן לכוין גם שיהיה לקריאה הזו ברכה עכ"פ לפניה, והיינו על ידי שיתכבד הבעל קורא לעליית 'שלישי', ואזי יכוין בברכה האחרונה שלו שתעלה גם בברכה ראשונה לקריאת 'זכור', דנוסח הברכה שלאחריה מהני בדיעבד למי שבירך אותה לפניו (כמשנ"ב סי' קלט סקט"ו), ורק יזהר שלא יפסיק בדיבור עד קריאת פרשת 'זכור' התכופה לו, ועי"ז נמצא דקריאת 'זכור' התברכה עכ"פ לפניו. וראה ב'מלואים והשלמות' שבסוף הכרך (אות ב') שהארכנו לבאר הטעם דבאופן זה אין שום חשש על הקריאה בלא ברכות, גם להסוברים דבעלמא יש איסור דאורייתא או דרבנן לקרות בס"ת בצבור בלא ברכות יעוי"ש [ולחלן בסמוך יבואר דבשנים המאוחרות כבר נהג רבינו להוציא ב' ספרים, ומכל מקום המשיך להסמיכה לקריאה"ת דמנחה כדי להנצל מכל חשש מהעדר הברכה לפניו].

ועד השנים האחרונות היה רבינו ז"ל בעצמו העולה 'שלישי' והקורא את הפרשה במנחה, ואחר שנחלש וכבר לא נשמע קולו כל הצורך, אזי התחיל לעלות ולקרוא ה'בעל קורא' הקבוע במנינו.

13. בענין זה האריך רבינו (בכת"י) דמצד אחד יש עדיפות להוציא ספר מיוחד עבור קריאת 'זכור' - בכדי שלא להזדקק לגלול הספר בצבור ממקום למקום, וכדאיתא בשו"ע (סי' קמד ס"ג ומשנ"ב סק"ד) דאין גוללין

דיוקים בקריאה

יד. הקפיד על הטעמת החילוק שבין האות חי"ת לאות כ"ף, וכן על הגיית האות עי"ן כמשפטה¹⁴.

עקבי דרך

ספר תורה בצבור מפני כבוד הצבור שאין מכבודם להיות מצפין ודוממין לכך עי"ש, ומאידך יש עדיפות שלא להוציא ס"ת מיוחד עבור קריאה זו - משום דבזה אושא מלתא טובא נוגס דסוכ"ס קריאה זו היא בלא ברכות], וכיון שכן, אפשר דמטעם זה כבר ייחשב כמי שאין להם אלא ספר תורה אחד, דאיתא בשו"ע שם (ס"ג ומשנ"ב סקט"ז) דשרי לגלולו בצבור בעת הצורך דמסתמא מוחלים על כבודם בכדי לקיים המצוה כדין עי"ש, והכא נמי הוי כעת הצורך מאחר שחפצים לקיים קריאה זו לחומרא מכל הטעמים הנכונים הנ"ל.

ולמעשה במשך הרבה שנים נהג רבינו לקיים זה על ידי ס"ת אחד ולא לחוש על הגלילה בצבור, ואזי תכף בגמר הקריאה דמנחה גללו לקריאת 'זכור' ולאחריה עשו הגבהה וגלילה נועל פי רוב היה מזמין אמירת 'מלא רחמים' או 'מי שברך' לחולים לעת גלילת הספר (בשונה משאר קריאה"ת שאומרים כ"ז לאחר הגבהה), שע"ז הועיל דגם לא היו הצבור מצפין ודוממין].

אולם בשנים האחרונות שינה מנהגו וצידד לחוש כן על הגלילה משום כבוד הצבור, ומאז התחילו להוציא ב' ספרים, וספר השני הונח תכף על הבימה לצד הספר הראשון, ואחר הקריאה והגבהה וגלילה של הראשון תכף נפתח הספר השני לקריאת 'זכור', ובגמר הקריאה גללו השני על הבימה מבלי הגבהה [וכבר מצינו כעין זה במנהג העתיק המובא בכנסת הגדולה (סי' רפב בהגה"ט) ובמגן אברהם (סי' קמד סק"ה) דבשבת חתן היו מוציאים ס"ת שני לקריאת 'ואברהם זקן בא בימים', וסתמא דמלתא משמע שהיו קוראים בה בסיום קריאת התורה דפרשת השבוע, וכמו בנידו"ד, וכן הבין בפשיטות בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (ח"א סי' טז), ועיין].

והנה בשו"ע (סי' קמד ס"ד) מבואר דאין קוראין לאדם אחד בשני ספרי תורה משום פגמו של ראשון, דנראה כמטיל דופי בס"ת הראשון שהיא חסרה או שאר פסול, ובמשנה ברורה (שם סק"ז) מבואר דזה אפילו בשני עניינים, וכגון בשבת ראש חודש או ביום טוב שקורין למפטיר בענין אחר, ע"כ, ואמר רבינו דמכל מקום אין לחוש כאן במה שקוראים עם השלישי בספר שני פרשת זכור, דכל הקפידא היא דוקא באופן שגם הקריאה השניה היא עיקרית ובברכה לפניה ולאחריה, משא"כ כשהקריאה הנוספת היא בלא ברכות, דניכר להדיא שאינה עיקרית וליכא משום פגמו של ראשון (רשימו"ת) [ואפשר דמהאי טעמא נמי הנהיג שכבר מתחילה יניחו הס"ת השני לצד הראשון (מלבד הטעם הפשוט שלא יהא אושא מלתא כ"כ), והוא בכדי להראות להדיא דמה שקוראין אח"כ בספר השני, אינו מחמת איזה חשש פסול שיש בראשון, אלא דמעיקרא כך עלתה במחשבה בכדי שלא להזדקק לגלול בצבור, ועיין].

14. וכן כתב רבינו ב'דיני ומנהגי חודש אדר' (בכת"י, אות יג) דישתדל בפרשת 'זכור' לשמוע הפרשה במקום שיש בעל קורא טוב שאומר המלים בשלימות ובהברה ברורה כפי הדקדוק, ומשמיע ומבטא היטב העי"ן והחי"ת, שלא יהא נשמע 'הנכשלים' במקום 'הנחשלים', ושאר כיוצא בזה. ולמעשה במנין של רבינו הקפידו בכל זה גם בשאר קריאת התורה של כל השנה, עד שכמעט לא היה ניכר שום מעליותא בקריאה זו יותר משאר ימות השנה, באשר היו כולם שווים לטובה במתינות הקריאה

מזו. אחר התיבות "בהניח ה' אלקיך" הפסקה מעט, ואח"כ המשיך "לך"¹⁵.

מזו. פסוק האחרון נקרא פעמיים מתחילתו, בראשונה 'זכר' עמלק בציר", ובשניה 'זכר' בסגול [ובכוונה שחפץ לצאת ידי חובה באותה קריאה שהיא המדויקת יותר]¹⁶.

עקבי דרך

ובתכלית הדיוק והשלמות. וראה בדרך ישרה חלק א' (פ"ה אות ט-יא) בענין הדקדוק בתפילה מש"כ שם, ולהלן שם (פל"ט אות ו-ז) בענין הדקדוק בקריאת התורה.

15. דיש 'פסק' אחר תיבת 'אלקיך'. ויש בזה תועלת גם להבנת הדברים, כדי להשליך את תיבת 'לך' אדלעיל מיניה על תיבת 'בהניח', כלומר: והיה בהניח ד' אלקיך, לך, מכל אויביך מסביב. וראה בדרך ישרה חלק א' (פל"ט אות מז) מה שהבאנו בענין זה לענין קריאת התורה דכל השנה.

16. כידוע הקדמונים נבוכו בענין הניקוד של תיבת 'זכר', אם היא בשש נקודות 'זְכָר' או בחמש נקודות 'זִכְר', וכדאיתא בספר השרשים להרד"ק (דברים כה, יט) דבמקצת ספרים כתוב בשש נקודות ובמקצת ספרים בחמש נקודות, וגם בדעת רבינו הגר"א ז"ל בזה רבתה המבוכה, דבספר מעשה רב (אות כח ואות קלד) מובא דהיה נוהג לאמרה בשש נקודות, ואילו מהר"ח מוואלאז'ין זצ"ל בהסכמתו שם השיג על זה, וכתב דדקדק לשמוע מפ"ק של הגר"א ז"ל שהיה קורא בחמש נקודות, ומסיים "ולא ידעתי אם השומעים שמעו וטעו לומר בשש נקודות, או אולי בזקנתו חזר בו", ע"כ, ובתוספת מעשה רב (אות לה) מובא דלמעשה נהג מהר"ח ז"ל לקרות בחמש נקודות, והיה אומר דטעות נפל בעולם משם הגר"א ז"ל לקרות בשש נקודות, ע"כ, ובחיבורו 'מאתך תהלתי' (בכת"י) הראה רבינו דכן איתא גם בביאורי הגר"א לאגדות דרבה בר בר חנה (עמ' 144), ומאידך ב'פעולת שכיר' (על המע"ר אות קלד) כתב דרבים וגם שלימים העידו על הגר"א ז"ל שהיה אומר בשש נקודות, ומסיים שם "ואנחנו שמענו בעוד חיים חיותו ואחר פטירתו לחיי עוה"ב מכל העומדים לפניו, שקרא בשש נקודות, ודאי נתחדשה הלכה אצלו בזקנתו", ע"כ.

ולמעשה כבר כתב במשנה ברורה (סי' תרפה סקי"ח) דמאחר שמצינו שיטות בזה, הלכך מהנכון שהקורא יקרא שניהם לצאת ידי כולם, ע"כ — מיהו לא נתבאר בדבריו האופן המובחר לחזרה זו, דאם יחזור רק על תיבת 'זכר' בלחוד, אזי עלול להראות ששניהם הם מהקריאה נואלי גם להשמע כמפרש זְכָר של הזכרים ולא הנקבות (ועי' ב"ב כא ע"ב), או לאידך גיסא דיהא נשמע כי השני עיקר והראשון טעות, וגם אם יחזור מתחילת המשפט 'תמחה את זכר עמלק' (בדרכת בקצה"ש ח"ג סי' פד בדה"ש סקכ"ב), נראה הדבר כתיקון טעות, ובין כך ובין כך יש בזה קלקול מה להפסוק, ואם יבוא לחזור על כל הפסוק מתחילתו, יש לחוש דיצא כבר בדיעבד בקריאה הראשונה ושוב לא יועיל תיקון לזה, וראה בספר 'אגרת הפורים' (ספטימוס, פ"א הע' ו') שהביא דעות הגדולים בזה.

ולמעשה כתב רבינו בחיבורו 'אם למקרא' (סו"פ כי תצא, ובכת"י) דבפרשת זכור דאורייתא עדיף יותר לחזור הפסוק מתחילתו ולא לקלקל הפסוק בקריאה שחיובה מדאורייתא, ושכן כתב בספר מעורר ישינים (בר אבהן, עמ' קנב) דדוקא בזה ניכר שהם ב' נוסחאות ולא רק תיקון טעות, ע"כ, וכן מצינו גם לענין מגילת אסתר בפסוק 'אשר נתן' ופסוק 'נקהלו היהודים', שנפל בהם הספק אודות איזה תיבה, והנהיגו הגדולים ז"ע לחזור כל הפסוק מתחילתו (ראה 'מנהגי חת"ס' פ"ט אות ג', וספר 'הצדיק רי"ז מסלנט' סי' יד

זכירת מעשה עמלק

יז. בשנה שקודם שנה מעוברת, דקדק לקיים מצות זכירת מעשה עמלק גם בקריאת פרשת 'כי תצא' שבסדר פרשיות השבוע [ולמעשה כבר היה רגיל לבוין זה בכל שנה, היות ומצוי שיש שהות של יותר מי"ב חודש בין קריאת פרשת 'זכור' משנה לחברתה]¹⁷.

עקבי דרך

בשם מהר"ח מוואלאזין ז"ל, והו"ד להלן פ"ה), וכעין זה מצינו גם לענין חליצה (אבהע"ז סי' קסט, סדר חליצה סמ"ח) דאם טענתה האשה באמירת 'מאן יבמי' חוזרת לראש המקרא ע"ש.

וכן נהג רבינו לחזור כל הפסוק מתחילתו, בפעם הראשונה אמר בחמש נקודות (כעדות מהר"ח מוואלאזין זצ"ל) ובפעם השנייה בשש נקודות (כעדות בעל ה'מעשה רב' זצ"ל ודעימיה) [אם כי לקושטא דמלתא, אמר רבינו, דאין קפידא אם מקדימים לומר תחילה בשש נקודות או בחמש נקודות (מרשימות הגר"י שוב שליט"א, אות יג)], והיה מקפיד לבוין שחפץ לצאת ידי חובה דוקא באותה קריאה שהיא אליבא דאמת היותר מדוייקת מביניהם (מרשימות נכדו הרה"ג ר' יעקב וינוגרד שליט"א), והוא כדי לחוש לשיטת הסוברים דאחר שכבר יצא ידי חובה בדיעבד לא מהני עוד לחזור ולקיים לכתחילה (וראה בדרך ישרה חלק א' פ"א הע' 3 משכ"ב).

וכל זה בפרשת 'זכור' דאורייתא, אבל בקריאה של יום הפורים נהג לחזור רק על התיבות 'כי מחה אמחה את זכר עמלק' בלחוד, וכמו שיבואר להלן (פ"ג), ובפרשיות השבוע של פרשת בשלח ופרשת כי תצא, היו קוראים לשביעי באופן אחד ולמפטיר באופן השני.

17. הנה מצינו בגמרא בשתי מקומות גדר של 'שכחה' על תקופה של י"ב חודש, בבבא מציעא (דף כה ע"א) לענין אבידה שמשתכח ב"ב חודש, ובברכות (דף נח ע"ב) לענין המת שמשתכח מן הלב אחר י"ב חודש, וכבר כתב הרמב"ן בתורת האדם (ריש ענין 'ההספד') דשיעור זה אינו תלוי בשנה תמימה אלא ב"ב חודש דוקא, ולכן בשנה מעוברת אזלינן בתר י"ב חודש ולא בעבור שנה תמימה ע"ש, וכן נקט בפשיטות גם בשו"ת 'שבות יעקב' (אבהע"ז סי' קכה), והוסיף דאין סברא לדמות זה למה שאמרו חז"ל (ירושלמי פ"ק דכתובות סוף הל"ב) לענין נמלכו לעבר השנה דבתוליה חוזרין וכו' יעו"ש — ולאור זה היה מקום לדון גם לענין מצוות זכירת מעשה עמלק, לפי מאי דנקטינן דבעינן זכירה בפה מתוך ספר תורה (ראה לעיל אות ו' משכ"ב), וגם להדיא נאמרה בתורה (סו"פ כי תצא) בלשון 'לא תשכח', דאפשר שאין ראוי להניח שיהיו זמן של י"ב חודש בין קריאה לקריאה, שמא עי"ז נכנס כבר לכלל 'שכחה'.

וכבר התעורר בזה בספר 'מהר"ם שיק' (על תרי"ג מצות, מצוה תרה סק"ב) לענין שנה מעוברת, דאזי בהכרח יש יותר מי"ב חודש מהקריאה שלפניה עד הקריאה דהשתא, וכתב דאמנם מרן החתם סופר ז"ל היה מדקדק בכהאי גוונא לבוין בקריאת פרשת השבוע בסדר 'כי תצא' בשנה שלפניה, לצאת אז ידי חובת זכירת מעשה עמלק מתוך ספר, בכדי להבטיח שלא יהיה בזה שום גדר של 'שכחה', ומסיים שם 'וכן ראוי לעשות', ע"כ [ואף דמסתימת כל הפוסקים שלא הזהירו על זה בשנה מעוברת, משמע דמעיקר הדין בזכירה אחת בתוך מעגל השנה סגי, וכן הוא להדיא גם בדברי החתם סופר עצמו בתשובה (אבהע"ז סו"ס קיט), צריך לומר דמכל מקום יש בזה מעלה והידור למצוה מן המובחר כי היכי שלא יהיה לזה שום צד של גדר 'שכחה'].

יח. גם נשאר ימות השנה הקפיד לזכור מעשה עמלק בכל יום, בכוונת ברכת 'אהבה רבה' ובאמירת פרשת 'זכור' לאחר התפילה¹⁸.

עקבי דרך

וכן נהג רבינו בשנה שקודם שנה מעוברת, לדקדק לכיין לצאת ידי מצוות זכירת מעשה עמלק מתוך ספר בקריאה של פרשת 'כי תצא', והיה רגיל להזכיר את הקורא בתורה שיכין להוציא ידי חובת זכירת עמלק בקריאתו, כדי שיהיה על זה כוונת שומע ומשמיע [ועיין במקראי קדש (פראנק, פורים ס' ו') שדן אולי יש מקום לצאת אז בכוונת שומע בלחוד, אחר שיש כאן בלא"ה כוונת משמיע על הקריאה מצד החיוב דקריאת התורה יעו"ש]. והרבה פעמים גם היה מזכיר את הצבור לענין זה קודם הקריאה.

והעיר רבינו, דלמעשה גם בשנים פשוטות משכחת לה שהות זמן של י"ב חודש בין קריאה לקריאה, וכגון בשנה אחת שחל פורים בסוף השבוע, דקריאת פרשת 'זכור' מוקדמת כמה ימים לשבת שלפניה, ובשנה שלאחמ"כ חל פורים בתחילת השבוע, שאז שבת 'זכור' סמוכה ממש לפורים, ונמצא דקריאת 'זכור' היא תהא מרוחקת מקריאת זכור הקודמת יותר משיעור י"ב חודש מעת לעת, וכיין שקשה להחזיק החשבון בזה בין השנים, הלכך כבר נהג רבינו לכיין על זה בכל שנה ושנה בקריאת פרשת 'כי תצא' בכוונת שומע ומשמיע (מרשימות הרה"ג ר' שי כפיר שליט"א).

נויש להעיר, דבמהר"ם שיק (שם) כתב דהחת"ס היה מכיין זה בפרשת כי תצא 'על תנאי', ונראה טעמו, היות ולצד שאין צורך בזה, אזי לא היה חפץ להפסיד קיום מצוות הזכירה דאורייתא בשבת שקודם פורים דייקא, כעיקר תיקון חכמים, וכפי שמצינו לו גם לענין מצוות זכירת שבת, שלא היה מכיין לצאת בתפילה, בכדי לקיימה מן המובחר על הכוס כעיקר תיקון חכמים, וכאשר הקפיד גם רבינו שם, כמו שהבאנו בדרך ישרה חלק א' (פל"ג אות ח'), ועיין].

18. עיקר מצוות זכירת מעשה עמלק וחובת מחייתו, היא מצוה תמידית הנוהגת בכל מקום ובכל זמן, וכדאיתא ברמב"ם (פ"ה ממלכים ה"ה) לזכור 'תמיד' מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו, ובספר המצוות (מ"ע קפט) לזכור מה שעשה לנו עמלק וכו' ושנאמר זה 'בכל עת ועת', ע"כ, וכן הוא בספר החינוך (מצוה תרג), אם כי לעיקר הדין צידד בספר החינוך (שם) דעכ"פ מה שהוא בתוך שיעור הזמן של קריאת התורה שהנהיגו חכמים, חשיב שפיר 'זכירה' כדינה, והיינו לכל הפחות פעם בב' או ג' שנים - למנהג בני מערבא שמסיימים התורה בשיעור כזה (מגילה כט ע"ב), או פעם אחת בכל שנה - למנהגינו שמסיימים התורה בכל שנה (שם כט ע"א).

ונראין הדברים, דממה שנכתב זה בתורה בלשון 'לא תשכח', יש ללמוד דמעיקר הדין סגי בזכירה כזו שלא יגיע לגדר של שכחה, וממילא במה שנתקיים זכירה זו פעם אחת בכל שנה עגולה ודאי שפיר דמי, ועיין עוד במדרש פסיקתא רבתי (סוף פרשה יב) אין לכם אלא להיות קוראים פרשת עמלק 'בכל שנה' וכו' [אם כי בכדי לקבוע על אדם ש'ביטל' מצוה זו, כתב החינוך (שם, בסו"ד) דהיינו אם לא זכר בלבו וקרא בפיו 'מעולם', ועי"ש במנחת חינוך (סק"א) דמשמע דבדיעבד בפעם אחת בכל ימי חייו סגי].

מיהו לכתחילה ולמצוה מן המובחר ודאי ראוי לזכור זה בפרטות בכל יום ויום ממש, וכלשון הרמב"ם והחינוך הנ"ל דצריך לזכור זה 'תמיד בכל עת ועת', וכן הוא בדברי רבינו האריז"ל בשער הכוונות (דף יט ע"ב) ובשל"ה (מס' יומא, דרך חיים ותוכחות מוסר, בנדמ"ח אות ר') ומגן אברהם (סי' ס' סק"ב) ובאר היטב (שם) לקיים זכירה זו בכל יום ויום.

פרשת 'פרה'

ימ. לקריאת פרשת 'פרה' דיש אומרים שהיא מדאורייתא, דקדק ג"כ שיוציאו הספר תורה היותר מהודר ומוחזק בכשרות המצוי בבית הכנסת.¹⁹

עקבי דרך

והנה בשער הכוונות (שם) כתב דיש לזכור זה בברכת 'אהבה רבה' באמירת התיבות 'לשמך הגדול', שבעבור עמלק אין השם שלם ואין הכסא שלם ואנו מתפללין שימחה זכר עמלק ויהיה שמו גדול, ע"כ, וכבר העיר על זה בספר 'נוהג כצאן יוסף' (קרי"ש וברכותיה אות ד') ובראש יוסף (מגילה יח ע"א) דזו אינה אלא זכירה בלב, ואילו אנן בעינן זכירה בפה דייקא, וכדאיתא בגמרא מגילה (דף יח ע"א) ובמדרש (תנ"כ ר"פ בחוקותי) 'זכור' בפה 'אל תשכח' בלב נובשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג ס"ו תעו סק"ז) הציע לומר אולי מה שחושב בזה תוך כדי אמירת תיבות הללו חשיב כזכירה בפה, וכבר הזכיר החיד"א (שם) לחכ"א שרצה לומר כן ומיאן לקבל דבריו.

ואמנם בספר 'בני יששכר' (מאמרי חודש אדר, מאמר ג', אות ט-י) רצה לחלק בזה, דדוקא איסור השכחה הוא שנוהג בכל יום, ולזה סגי בזכירה בלב כדברי האריז"ל ודעימיה, אולם חיוב הזכירה בפה דייקא זה אינו אלא פעם בשנה וכיוצא בזה ע"ש, וכן נראה לכאורה מדברי ספר החינוך, דבמקום אחד (מצוה של) כתב דדי בזה בזכירת הלב לבדו והשגחתו על הדברים, ובמקום אחר (מצוה תרג) כתב דהמצוה לזכור בפה ובלב וכדאיתא בגמרא ובמדרש הנ"ל, ועל כרחך דזכירת הלב אתיא לכלל ימות השנה, והזכירה בפה אתיא לפעם אחת בשנה.

מיהו מלשון הרמב"ם (סה"מ שם) מבואר דגם הזכירה בפה היא "שנאמר זה בכל עת ועת ונעורר הנפשות במאמרים", ע"כ, ומשמע דאף שמעיקר הדין לא מצינו חיוב קריאה כזה בכל יום וכל שכן שלא נשמע שיהיה חיוב קריאה מתוך ספר בכל יום, מכל מקום מחלקי המצוה ושלמותה הוא הדיבור בזה בפה להדיא בכל עת ועת, וכפשטות הגמרא והמדרש הנ"ל דהזכירה בפה ואיסור השכחה בלב שווים.

ועל כן כתב בספר 'נוהג כצאן יוסף' (זכירה אות א') דיש לקיים הזכירה הזו על ידי אמירת פרשת 'זכור' בכל יום, שבוזה ודאי יוצא על צד היותר טוב על ידי הזכרה בפה להדיא, וכבר נזכר כן בשל"ה (שם) לומר פרשה זו בכל יום, והחיד"א כתב (שו"ת יוסף אומץ סי' כג; 'דבש לפי' מערכת ז' אות כא) דנראה דגם האריז"ל אין כוונתו לצאת בברכת 'אהבה רבה' אלא ידי איסור השכחה בלב, אבל אין הכי נמי לקיום מצוות הזכירה בפה דייקא יש לומר הפרשה הזו להדיא בכל יום, ומסיים שם וז"ל "וראיתי אנשים צדיקים יראי אלקים שבכל יום קורין פרשת 'זכור' אחר תפילה, ומנהג יפה הוא", ע"כ.

וכן נהג רבינו לדקדק בקיום הזכירה הזו בכל יום על צד היותר טוב, הן זכירה בלב בכוונת ברכת 'אהבה רבה', והן זכירה בפה באמירת הפסוקים של פרשת 'זכור' לאחר התפילה. וראה עוד ב'דרך ישרה' חלק א' (פי"ט אות ה', בהע' שם) מה שהבאנו בזה.

19. ענין זה שקריאת פרשת פרה אדומה היא מן התורה, מבואר להדיא בכמה ראשונים, בריטב"א (מגילה יז ע"ב) וז"ל "יש לנו קריאות בחיוב מן התורה, כגון פרשת 'זכור' דאמרינן לקמן (שם יח ע"א) זכור בפה, וכן פרשת פרה", ע"כ, וכן גם לשון התוס' בברכות (שם, בדפ"ר) "פרשיות המחוייבין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור ופרשת פרה אדומה", ע"כ, וכן הוא להדיא גם בתוס' רבינו פרץ (שם).

עקבי דרך

וכן הבינו הראשונים בדעת רש"י (ברכות יג ע"א; מגילה יז ע"ב; סוטה לג ע"א), יעויין שם בגמרא שדייקו לשיטת רבי דרריש לגבי קריאת שמע דצריך לאמרה בלשון הקודש דוקא דכתיב 'והיו הדברים האלה על לבבך - בהווייתן יהו, ודייקינן למימרא דסבר רבי כל התורה כולה בכל לשון נאמרה [שלכן הוצרך דרשא להוציא קרי"ש מן הכלל], ע"כ, ופירש רש"י (שם ושם, ויעוי"ש בסוטה) דהנפק"מ היא לענין קריאת התורה בבית הכנסת אם צריך שתהא בלשון הקודש דוקא, והתקשו הראשונים (שם ושם) דמה שייך לאוקים דרשא דקראי על קריאה"ת שבבית הכנסת, והלוא בגמרא (ב"ק דף פב ע"א) ובירושלמי (שם הל"א) מבואר דקריאה"ת בבית הכנסת היא רק מתקנת משה רבינו ועזרא הסופר, ותירצו הרשב"א ותוס' הר"י שיריליאון (ברכות שם) והתור"ר (שם; סוטה לג ע"א) דנראה דסובר רש"י שתהא חיוב קריאת הפרשיות כגון 'פרשת פרה' ופרשת זכור וכיוצא בהן, מן התורה.

ואמנם האחרונים תמחו מאד בזה היכא רמיזא שתהא קריאת פרשת פרה מן התורה, יעויין בב"ח (ר"ס תרפה) ודברי חמודות (פ"ז דברכות סקנ"ב) ומלבושי יו"ט (על הלבוש שם) ופרי חדש (סי' קמו), וביותר מהרש"ל בהגהותיו על התוס' בברכות (חכמ"ש שם) שמתח קו על תיבות 'פרשת פרה אדומה', דטעות הוא, ונסתייע גם מלשון התוס' במגילה (דף יז ע"ב) שכתבו בפירוש דאין לנו קריאות מדאורייתא כי אם פרשת 'זכור' יעוי"ש, והובאו דבריו במטה משה (סי' תקצט) ובשל"ה (ריש מס' מגילה) ובעוד אחרונים, ובעקבותיו נמחק זה בדפוסים שלאחריו, עד שהגר"א ז"ל בביאורו (סי' תרפה סקכ"ב) כותב ד'פרשת פרה אדומה' ליתא לפנינו לא בתוס' בברכות ולא בתוס' במגילה, ודנוסחא מוטעת היא, ע"כ [ולפלא מה שהביא הט"ז (סו"ס תקפה) בשם מהרש"ל שחשש לדברי התוס' שהוא דאורייתא, וכסותר דברי עצמו, וכבר תמה עליו בזה המקור חיים (בכרך, סי' קמו) יעוי"ש] — מיהו לקושטא דמילתא, דבר זה נמצא מפורש כתוב בכמה וכמה ראשונים הנ"ל, וקשה מאד לשבש כל הספרים.

ובאמת מה שרצו רש"ל והגר"א להוכיח מלשון התוס' במגילה לבירור אמיתות נוסחת התוס' בברכות דל"ג 'פרשת פרה', כבר כתב האליה זוטא (סק"ט) דמסתמן דיש מחלוקת כאן בין בעלי התוספות משתי המסכתות באופן שאין נראה כלל ללמוד מזה לזה, דבעוד התוס' בברכות פירשו כוונת רש"י בפשיטות דקאי על קריאת הפרשיות דאורייתא, הרי שהתוס' במגילה מיאנו בזה לחלוטין והוצרכו לתירוץ אחר יעוי"ש, והטעם לזה כנראה, היות והתוס' במגילה סברי דרק פרשת 'זכור' היא מן התורה, ולכן היה דחוק מאד בעיניהם לפרש לשון הגמרא 'כל התורה כולה בכל לשון נאמרה' דקאי לפרש"י על קריאת התורה, דנפק"מ רק לפרשה אחת מסויימת, ולכן מיאנו בתירוץ זה ופנו לדרך אחרת [וכן התוס' שאנץ (בסוטה שם) מיאן בתירוץ זה יעוי"ש], והוא ג"כ לשיטתו שהזכיר שם רק פרשת זכור דאורייתא וכנ"ל], אבל התוס' בברכות דסברי דיש עוד פרשיות מן התורה מלבד פרשת זכור, וכמדוייק בדבריהם שכתבו הכל בלשון רבים 'פרשיות המחוייבין' לקרות דאורייתא 'כמו' פרשת זכור וכו', שפיר הסכימו ליישב את פרש"י באופן זה דקאי על אותן הפרשיות שקריאתם מן התורה, וכאשר הוא גם בריטב"א ובתור"ר וכן ברשב"א (באם תמצא לומר, כנ"ל), וממילא בודאי אין מקום לברר את לשון התוס' בברכות מכח דברי התוס' במגילה, ודו"ק.

ושיטה זו דקריאת פרשת פרה מן התורה, הובאה בתרומת הדשן (ח"א סי' קח, ועיי"ש בדעות התוס' השונים), ובעקבותיו כתב בשו"ע (סי' תרפה ס"ז, ובה"ב סי' קמו ס"ב) דיש אומרים דפרשת זכור ו'פרשת פרה אדומה' חייבים לקראם מדאורייתא, ולכן בני הכפרים שאין להם מנין יבואו למקום שיש שם מנין כדי לשמוע קריאת פרשיות אלו, ע"כ, וכתב האליה זוטא (שם) דיש לזהר בזה אחר שנתברר דנמצא לזה

ב. קודם קריאת הפרשה נהג להכריז לבוין לקיים מצות קריאת פרשת 'פרה', ולצאת ולהוציא ידי חובה הן בקריאה והן בברכות.²⁰

כא. בקריאת פרשת 'פרה' השתדל ג"כ שהעולה לתורה יהיה הוא הקורא את הפרשה, ולכן היה רגיל לכבד את ה'בעל קורא' לעלות למפטיר בפרשה זו.²¹

דיוקים

כב. לאחר 'הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי' הפסקה מעט, ואח"כ המשיך 'יטהר', וכן לאחר 'ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי' הפסקה מעט, ואח"כ המשיך 'לא יטהר' (במדבר יט, יב).²²

כג. לאחר "את משכן ה'" הפסקה מעט, ואח"כ המשיך 'טימא' (שם יט, יג), וכן גם לחלן שם (יט, כ) בקריאת "כי את מקדש ה' - טימא"²³.

עקבי דרך

יתד נאמן בדברי הראשונים [וכמשנ"ת שכן הוא בתוס' (בברכות) ורבינו פרץ והריטב"א, ושכן כתבו גם הרשב"א והתור"ר ותוס' הר"י שיריליאון בדעת רש"י], וכן מבואר במשנה ברורה (סי' קלה סקמ"ו) דחייב זה הוא לקרות מתוך ספר תורה דייקא, ועל כן צידד להקל להביא ספר תורה עבור חולה או לבית האסורים לקריאת פרשה זו עי"ש.

ולאור זה יש מקום לדקדק גם בקריאת פרשה זו בכל הפרטים שמצינו לענין קריאת פרשת זכור, דהיינו שיהא מתוך ספר תורה מוחזק בכשרות, וגם שיהא כוונת שומע ומשמיע לצאת ולהוציא ידי חובה הן בקריאה והן בברכות תחילה וסוף, וכמו שהבאנו לעיל לענין פרשת 'זכור'. וראה ב'מלואים והשלמות' שבסוף הכרך אות ג' מה שהארכנו בבירור היסוד לחיוב מקרא פרשה זו מן התורה [נוחלך מהדקדוקים כאן הם מיתלאל תלי ביסוד החיוב לקריאה זו מן התורה].

20. ראה בהערה הקודמת משכ"ב.

21. ראה מה שכתבנו בזה לעיל לענין פרשת 'זכור'. אמנם כמה פעמים שהיה נוכח שם בעל יא"צ שחל בשבוע זה, ואזי ויתר על דקדוק זה בעבורו, והיה העולה מברך והש"ץ קורא כרגיל [וגם רבינו עצמו לפעמים היה חל אצלו יא"צ של אמו ע"ה בשבת זו (נלב"ע כ"ז אד"א תשמ"ו)], ואזי היה עולה בעצמו והחזן קורא].

22. שכן התיבות 'יטהר' או 'לא יטהר' נסובים כלפי תחילת הדברים, דאם יתחטא ביום השלישי והשביעי - יטהר, ואם לא יתחטא ביום השלישי והשביעי - לא יטהר, ולולא ההפסקה עלול להיות נשמע כאומר דביום השביעי יטהר [או לא יטהר], ועל ידי ההפסקה מקבל הפסוק את משמעותו הנכונה. וכן הקפיד רבינו גם בשאר קריאת התורה של כל ימות השנה, לעשות הפסק במקום שצריך הפסקה בכדי לתת לפסוק את משמעותו הנכונה, ראה בדרך ישרה חלק א' (פל"ט אות מו) מה שהבאנו בזה.

עקבי דרך

23. שכן תיבת 'טימא' נסוב על האיש אשר נכנס לעזרה ולא נתחטא מטומאתו, ולולא ההפסקה עלול להשמע כאומר 'השם טמא' ח"ו, וכבר העיר על זה בשערי תשובה (או"ח סו"ס סא), וראה עוד בהערה הקודמת משכ"ב.

~ מלואים והשלמות ~

ממה שלא הכיל הגליון בפנים הספר, וקבענום כאן לתועלת המעינים

א. לפרק א' ארבע פרשיות - עמ' יז, סעיף יב, הערה 7.

הטעם דמקילינן בכל קריאה"ת שיקרא העולה עם הש"ץ ולא חיישינן שהשומעים יתנו דעתם לקריאתו ולא לקריאת הש"ץ. ראה בפנים מה שביארנו החשש לענין פרשת 'זכור', שאם העולה יקרא יחד עם הש"ץ, יש לחוש שהשומעים יתנו דעתם לקריאת העולה ולא לקריאת הש"ץ, וכדמצינו חשש זה בשו"ע (סי' תרצ"ס"ד) לענין קריאת המגילה שלא יסייע לחזן בעל פה, והלוא העולה אינו מכוין להוציא אותם ידי חובה וממילא לא יצאו בקריאתו.

ואין להקשות דא"כ בשאר קריאת התורה נמי ניחוש שמא ישמעו מהעולה ולא מהש"ץ, חדא, דאין דנים אפשר משאי אפשר, ובשלמא בקריאת המגילה אפשר למנוע חשש זה על ידי שלא יסייע לחזן בעל פה, וכמו"כ בפרשת 'זכור' ניתן למנוע על ידי שהקורא יהיה העולה בעצמו, משא"כ בשאר קריאת התורה דעלמא דאי אפשר שלעולם יהיה החזן גם העולה לתורה [ומה גם, דקריאת המגילה ופרשת 'זכור' הם חובת גברא ובעינן שם גדר חמור של 'שומע כעונה', משא"כ בשאר קריאת התורה דעלמא שאינה אלא חובת ציבור, וגם אין חיובה אלא שמיעה ולא בעינן גדר של שומע כעונה, ובזה י"ל דסמכו שמסתמא יהיה עכ"פ שמיעה פורתא מפי החזן דייקא].

ועוד, דלגבי קריאת התורה יש לומר דיוצא שפיר גם אם ישמע מפי העולה ולא מפי החזן, דהלוא כן היא עיקר התקנה שהעולה קורא בעצמו ומשמיע לצבור, ורק מתקנת הגאונים שיעמידו חזן קבוע שיקרא בקול רם להשמיע לציבור משום כבוד העולה [דיש שאין יודעים לקרות ומתביישים (תוס' מגילה כא ע"ב)] או תקנת הצבור [דיש המתיימרים לקרות למרות שאינם יודעים לקרות כהוגן, ואין הצבור יוצא יד"ח בקריאתם, ואתי לאינצויי (רא"ש שם)], ועל כן חייבו את העולה לקרוא גם בעצמו כדי שלא לעקור עיקר התקנה באופן שהחזן הוא כעין מתורגמן, ואם כן מסתברא דמי שישמע את הקריאה מפי העולה גופא לא גרע משומע מפי החזן, משא"כ בקריאת המגילה דהקורא על פה אינו יכול להוציא את השומעים, וכמו"כ בפרשת 'זכור' דהעולה הקורא לעצמו בלחש משום תקנתא דרבנן, אין לו כוונה להוציא את השומעים יד"ח קריאת זכור דאורייתא בתור 'שומע כעונה', בזה צריך שישמעו מפי החזן דייקא המכוין להוציאם בקריאתו.

*

ב. לפרק א' ארבע פרשיות - עמ' כב, סעיף יב, סוף הערה 12.

בענין קריאת 'זכור' במנחה גדולה בלא ברכות. ראה בפנים מה שהבאנו מדברי רבינו ז"ל שנהג לכוין בברכה שלאחריה שאחר עליית שלישי, שיועיל גם בתור ברכה שלפניה לקריאת 'זכור', שעי"ז נרויח דקריאת 'זכור' נתברכה עכ"פ לפניה. וכדי לבאר הדברים יותר, נקדים, דהנה בהעדר הברכות יש מקום להתעורר מכמה פנים:

א' אולי לא מהני קריאת 'זכור' אלא בברכותיה [ובפרט להסוברים דצריך לכוין לצאת ידי חובה גם בברכות שלפניה ולאחריה (ראה משכ"ב בפנים)]; ב' חשש לדעת הסוברים דיש איסור מן התורה לקרות בס"ת בצבור בלא ברכות; ג' חשש לדעת הסוברים דיש איסור עכ"פ מדרבנן שלא לקרות בתורה בלא ברכות, משום כבוד התורה. ונברר הדברים בס"ד.

מצד החשש הראשון לצאת ידי חובת קריאת פרשת 'זכור' בלא ברכות לפניה ולאחריה - כתב רבינו (שם) דאף להסוברים דצריך לכוין לצאת ידי חובה בברכות העולה לקריאה זו תחילה וסוף, מכל מקום פשוט דעכ"פ המצוה דאורייתא לקרותה מתוך ס"ת, זה יוצא ידי חובה אף בלא ברכותיה, וגם מדרבנן אפשר דאינו לעיכובא.

ומצד החשש השני להסוברים דיש איסור מדאורייתא לקרות בתורה בלא ברכות - לקושטא דמלתא אין שום חשש בנידו"ד, וכדי לבאר הדברים נציע בקצרה יסוד שיטה זו. דין ברכות התורה מבואר בגמרא ברכות (דף יא ע"ב), ולא נתבאר שם אם היא מדאורייתא או שהיא כשאר כל ברכות המצוות שתקנו חכמים, אמנם להלן שם (רפ"ז) איתא מניין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת, מניין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו, ומייתי שם לר' יוחנן שרצה ללמוד ברכה לפניה על המזון בק"ו מברכת התורה, או לאחריה על התורה בק"ו מברכת המזון, ופרכינן ליה מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם, ע"כ.

ומבואר מזה דברכת התורה לפניה חיובה מדאורייתא כמו ברכת המזון לאחריה, וכן איתא ברמב"ן (סה"מ שכחת העשין, עשה טו) ובספר החינוך (מצוה תל) וברשב"א (ברכות מח ע"ב) וקריית ספר (רפי"ב מתפילה, וכ' דהרמב"ם לא מנאה דס"ל דכלולה במצות ת"ת), ובעקבותיהם הפרי חדש (ר"ס מז) ושאגת אריה (סי' כד-כה) וחיי אדם (כלל ט' אות א, ח) ודרך החיים (ברכה"ש אות ו') וכן פסק במשנה ברורה (ר"ס מז).

והנה בפשטות כל זה מיירי על הברכה הראשונה שיברך לפני לימודו בכל יום, אבל מה שהעולה לתורה מברך לפניה ולאחריה למרות שכבר בירך לעצמו בשחרית - אלו כבר אינן אלא מדרבנן, וכן מבואר להדיא בשו"ע (סי' קלט ס"ח) ורמ"ע מפאנו (סי' נט) ומעדני יו"ט (פ"א דברכות אות ק') ופרי חדש (סי' קלט סק"ח) ופרי מגדים (סו"ס מז במש"ז) ושאר פוסקים, דזה נתקן מדרבנן, וכן הוא פשטות לשון תוס' ר"י החסיד (ברכות יא ע"ב) והרשב"א (שם, ובשו"ת ח"ז סי' תקמ) והרא"ש (ברכות פ"א סי' יג) והטור (סו"ס מז; סי' קלט) והסמ"ג (עשין יט, והו"ד בב"י סי' קלט) והגהות מיימוניות (פ"ז מתפילה אות כ') ואבודרהם (סדר קריאה"ת דחול) ושיטה מקובצת (גדרים פא ע"א) בשם הרי"ף, ועוד ראשונים.

אלא שמצינו להבאר שבע (סוטה מא ע"א ד"ה לפי) שנקט דברכת התורה לפניה על קריאתה בצבור, הויה מן התורה אף אם כבר בירך בשחרית, וטעמו, דהלוא עיקר הפסוק ממנו למדנו דהויה מן התורה 'כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקינו', משמע בצבור [כאשר באמת מיירי שם בעת שלמד משה רבינו התורה לישראל], ולכן אף שברך כבר בשחרית חוזר ומברך על קריאתה בצבור מן התורה, וביתר ביאור כתב הבאר שבע לעיל שם (שם, לג ע"א ד"ה כל) דאמנם עיקר קריאת התורה אינו אלא תקנה דרבנן, מכל מקום הברכה על זה היא מן התורה, וכדחזינן לגבי המזון דאף שאינו מחוייב לאכול מכל מקום אם אכל מתחייב לברך אחריו מדאורייתא עי"ש [וצריך לומר דסבירא ליה דקריאת התורה בצבור יש לה אופי אחר של לימוד, ולכן אינו כלול בברכה שבירך לעצמו בשחרית, ועיין].

וכן מבואר גם מדברי שו"ת פני משה (בנבנישתי, סי' א') דלהסוברים דברכת התורה מדאורייתא, אזי אפילו בוך בשחרית צריך לחזור ולברך על הקריאה בצבור לפניה מן התורה [אם כי לעיקר הדין מצדד שם הרוב הראשונים סברי דעיקר ברכה"ת מדרבנן, ועיין בפרי חדש (שם) משכ"ב] — אמנם כתב שם דברור כשמש דעכ"פ הברכה על התורה לאחריה היא בודאי אינה אלא מדרבנן, וכמבואר להדיא בגמרא (שם) דר' יוחנן דבעי למילף גם לאחריה מן התורה איתותב, ובעקבותיו האליה רבה (סי' קלט סוף סק"ז).

ובאמת ככל החזיון הזה מצינו כבר בירושלמי (רפ"ז דברכות; רפ"ג דמגילה) דברכות התורה על הקריאה בצבור הוו מדאורייתא, אלא דשם נוסף עוד ב' פרטים בזה: א' דמייתי שם דרשא מיוחדת מברכהמ"ז לברכה"ת ליתן את של זה בזה ולחייב ברכה מדאורייתא על התורה לאחריה, ועל המזון לפניו; ב' דמבואר שם דהברכה מדאורייתא היא דוקא על הקריאה בצבור, ואילו הברכה בשחרית שמברך כל אחד לעצמו אינה אלא מדרבנן כשאר כל ברכות המצוות.

ואמנם כבר העיר בשו"ת משכנות יעקב (סי' סג) לדברי הירושלמי בזה, שהוא דלא כסתימת הפוסקים דסברי דאפילו ביחיד הוי מן התורה, והוסיף דגם פשטות הסוגיא בגמרא דילן משמע דאקריאת הצבור קאי, דאי על היחיד מה שיך לדון לברך על התורה 'לאחריה', והלוא עד שתחטפנו שינה הוא בכלל מצוות תלמוד תורה [וכע"ז בב"י סי' מז], ומסיק שם דלכן 'להלכה נראה לפסוק כדעת הירושלמי, כיון שאין סתירה מגמרא דילן, ע"כ — וצריך לומר דכוונתו דוקא כלפי גדר חיוב ברכת התורה, דליחיד הוא מדרבנן ובצבור הוא מדאורייתא, אבל לגבי המבואר בירושלמי דגם לאחריה הויא מן התורה, הלוא בגמרא דילן אחר דאיתותב ר' יוחנן מפורש דעכ"פ על התורה לאחריה אינו אלא מדרבנן, וכן כתב בשו"ת פני משה (שם) דבפרט זה ודאי לא קיימא לן כהירושלמי [וראה גם להרמב"ן (סה"מ שם) שהביא לדברי הירושלמי הזה ללמוד משם דברכה"ת היא מדאורייתא, ומשמעות לשונו שם דלדידן היינו דוקא לברכה שלפניה יעו"ש"ה].

ואולם כבר העיר על זה בשו"ת תורת רפאל (שפירא, סי' ב') דלמעשה לא מצינו בפוסקים הראשונים למי שיאמר כן דברכות התורה בצבור הן מדאורייתא ואילו ביחיד הוו רק מדרבנן, ואף דלשון הרמב"ן והרשב"א שכתבו דברכה"ת מדאורייתא עוד היה אפשר לפרש על הקריאה בצבור [ובפרט לשון הרמב"ן שנצטוונו להודות לשמו בכל עת 'שנקרא בתורה', דמתפרש שפיר על קריאה"ת בצבור], אבל באמת בלשון החינוך (סוף מצוה תל) מבואר להדיא דגם ברכה"ת שמברך בשחרית הויא מן התורה, וכן מבואר גם מדברי הרשב"א (דף יא ע"ב) דעכ"פ אחר שברך בשחרית אינו מברך על קריאה"ת אלא מדרבנן, הגם דסבירא ליה דברכה"ת מדאורייתא, וכנ"ל¹⁸.

העולה מהנ"ל, למאי דנקטינן כפשטות הגמרא דברכת התורה לפניה מדאורייתא, יבואר דעכ"פ ברכה שלאחריה אינה אלא מדרבנן [ודלא כירושלמי דדריש ליתן של זה בזה], ובפשטות היכא שכבר

עקבי דרך

¹⁸ ועי"ש שהאריך לדחות הראיה מהירושלמי, דשם קאי אדברי רבי שהזכיר לעיל מיניה דדריש ברכה"ת בין לפניה ובין לאחריה מק"ו מברכת המזון, שלדידה כולם מדרבנן, אבל לדידן דילפינן ברכה לפניה מדרשא דכי שם ה' אקרא, לעולם לא חילק הירושלמי בין יחיד לבין ציבור, ואדרבה מדברי הירושלמי במקום אחר (רפ"ז דברכות) מוכח דסבירא ליה דגם ביחיד הויא מן התורה וכו' יעו"ש"ש.

בירך בשחרית תו אין עליו חיוב ברכה מן התורה אפילו אם יבוא אח"כ לקרות בתורה בצבור, וכן כתב המשנה ברורה (ר"ס מז), מיהו דעת הבאר שבע והפני משה דכיון דכל עיקר הילפותא היא מקרא שנאמר בצבור, הלכך אפילו ברך ביחיד מכל מקום אם בא לקרות בצבור צריך לחזור ולברך מדאורייתא לפניה, ובעקבותיהם האליה רבה, וכן גם דעת המשכנות יעקב דהברכה דקריאה"ת היא מן התורה [אלא שהוא רצה לומר גם דהברכות דיחיד אינן אלא מדרבנן, וכדאיתא בירושלמי, מיהו בתורת רפאל דחה הראיה מהירושלמי].

והנה בגמרא מגילה (דף כא ע"א) מבואר דמתחילה היו מברכים על התורה רק העולה הראשון לפניה והעולה האחרון לאחריה, וכל העולים שבינתיים קראו בלא ברכה, וכן העולה הראשון לא בירך לאחריה והעולה האחרון לא בירך לפניה, אלא שאח"כ תיקנו שיברכו כולם לפניה ואחריה מפני הנכנסין ומפני היוצאין — ומבואר מזה דעכ"פ מדאורייתא אין צריך ברכה אלא הראשון לפניה [וכל שכן כשאותו אדם גופא עולה פעמיים, דמן התורה כבר נפטר במה שברך לפניה של הקריאה הראשונה, והשאר הוא לכל היותר מדרבנן].

ומעתה נחזור לנידו"ד, דעולה מבואר כי אפילו להסוברים דיש חיוב ברכה על קריאה"ת בצבור מדאורייתא, אין שום חשש בקריאת 'זכור' שקוראים בסיום קריאה"ת, דכבר העולה הראשון בירך לפניה ומדאורייתא אין צריך יותר מזה וכו"ל, ושוב ראיתי שכן כתב להדיא הנצי"ב במשיב דבר (ח"א סי' טז) דמן התורה בודאי בברכה אחת סגי יעו"ש, ובפרט דכאן העולה השלישי נשאר גם לפרשת 'זכור', וממילא נפטר במה שכבר בירך בעצמו על עליית שלישי [משא"כ במוציאים ספר תורה לקריאת 'זכור' לאחר מנחה וכיוצא"ב, הרי שלדעת המחייבים ברכה לפניה מן התורה יש כאן שאלה של ביטול ברכה"ת דאורייתא, אא"כ אין שם מניין עשרה דאז הוי כקריאת יחיד].

ומצד החשש השלישי לדעת הסוברים דאסור לקרות בתורה בצבור בלא ברכות משום כבוד התורה - נראה ג"כ דאין כל חשש בנידו"ד, ונציע מקודם תורף הענין. הנה בלשונות הראשונים אודות תקנת ברכות התורה על הקריאה בצבור, מאיזה טעם תיקנו לחזור ולברך אחר שכבר בירך בשחרית [שמהם נשמע ממילא דהיא תקנתא דרבנן, ואינה מן התורה, וכמשנ"ת לעיל], מצינו ג' לשונות: א' בתשובת הרשב"א (ח"א סי' תקמ, הו"ד בב"י סי' מז) דמברכין על התקנות לפניהם ולאחריהן וכמו בהלל ומקרא מגילה; ב' בשיטה מקובצת (נדרים פא ע"א) בשם הרי"ף דמפני חשיבותה קובע ברכה לעצמה, כמו שמצינו בברכת היין; ג' באבודרהם (סדר קריאה"ת דחול) וטור ושו"ע (סי' קלט ס"ז) משום כבוד התורה [ובלשון רמ"ע מפאנו (סי' נט) והמג"א (שם) ופר"ח (שם סק"ח) ופמ"ג (מש"ז סו"ס מז) ומשנ"ב (ר"ס מז) איתא משום כבוד 'הצבור'].

וכבר כתב בשו"ת תורת רפאל (שם) דלהטעם הראשון והשני [דמברכין על התקנות, או דמברך משום חשיבותה], לכאורה אין מקום לברכות אלו אלא בקריאה ובמקום שתקנו חכמים, אבל הבא לקרות איזה קריאה חדשה בצבור מה שלא תקנו חכמים - קורא בפשיטות ואינו מברך, שהרי לא תיקנו ברכה על קריאה זו ונפטר כבר במה שברך בשחרית [וכמו"כ להסוברים שהוא משום כבוד 'הצבור', היינו דלכן מעיקרא תקנו לברך, אבל אם יבוא לקרוא דבר שלא תקנו, אזי קורא בלא ברכה ללא חשש].

אבל להטעם שכתבו האבודרהם והטור ושו"ע דמשום כבוד התורה תיקנוה, נשמע מזה דהקריאה בס"ת בצבור בלא ברכה אין זה כבוד התורה, וא"כ יש ללמוד דאיסורא איכא במלתא לקרות בה

בצבור בלא ברכות משום כבוד התורה, ולפי"ז גם קריאה חדשה שלא תקנו חכמים, אסור לקרות בה בצבור מס"ת [ונכתב שם דמה שבכמה פוסקים נכתב כבוד 'הצבור', הוא פלא, וכבר בבאר שבע (שם) דחס מלהזכיר שיתקנו ברכות משום כבוד הצבור, ומה יתן להם ומה יוסיף להם כבוד במה שזה מברך ברכה"ת וכו' עי"ש, אלא לעולם משום כבוד 'התורה' דייקא תיקונה, וכלשון הטור והשו"ע].

ועפי"ז מסיק שם דמה שנהגו הסופרים בעת סיום התורה לקרות הסיום בצבור בלא ברכה - לא יפה הם עושים, דאף דלטעמיה דהרשב"א והרי"ף אין חשש בדבר, מכל מקום אנן אין לנו אלא דברי השו"ע דמשום כבוד התורה תיקנה, דממילא אסור לקרות בס"ת בצבור בלא ברכות משום כבוד התורה, ומה גם דראוי לחוש לשיטת הבאר שבע והמשכנ"י שלדידהו אף איכא בזה לתא דאורייתא, ע"כ [אם כי מש"כ דלהרשב"א ייאסר להוסיף קרואים, אין הכרח בזה, דהלוא מעיקר הדין בשבת מוסיפין, כמתני' רפ"ג דמגילה, וממילא מעיקרא תיקנו הברכות על דעת כן] — ולאור זה יל"ע לגבי נידו"ד אם יש חשש במה שקוראים 'זכור' בלא ברכות.

אולם לקושטא דמלתא, גם משום זה אין לחוש בנידו"ד, וזה מכמה טעמים: א' דעיקר חידושו של התורת רפאל דבקריאה בלא ברכות איכא העדר כבוד התורה, אינו מוכרח כלל, ומה גם שכבר הרגיש התורת רפאל עצמו (שם) דיתכן להבין גם בכוונת הטור ושו"ע דתקנו משום כבוד התורה, דהוא על דרך מה סברת הרי"ף דמשום חשיבותה קבעו לה ברכה, ואינו טעם בפני עצמו [וכמו"כ למה דאיתא בהני רבנותא הנ"ל דהוא משום כבוד 'הצבור', ולא משום כבוד 'התורה'], וכן מצינו כבר להרה"ק ממונקאטש ז"ל בספרו 'נמוקי אורח חיים' (סו"ס תרסט) דפשיטא דאין שום קפידא על קריאה מס"ת בצבור בלא ברכות, דחייב הברכות מתקנת חכמים באותם קריאות שחייבו לקרותן בצבור, אבל בקורא שאר דברים שלא לקיום תקנת חכמים לא תקנו בזה ברכות, וסגי במה שבירך בבוקר ברכות התורה, דאטו אם אחד רוצה ללמוד ברבים מתוך ס"ת יצטרך לחזור ולברך עליה וכו' יעוי"ש.

ב' כתב רבינו (בכת"י) דנראה דגם לשיטת התורת רפאל דקריאה בלא ברכות אינה לכבוד התורה, היינו דוקא בקריאה חדשה ממש [וכגון חומש דברים כליל הו"ר, או פרשת הנשיא בתחילת חודש ניסן, וכיוצא בן], אבל קריאה שכבר קיימה בברכות לפניה ולאחריה כתיקון חכמים, ורק מחמת הספק באים לחזור ולקרות, בזה לכולי עלמא אין קפידא משום כבוד התורה במה שחוזרים וקוראים בלא ברכות, דהוא רק בתור תיקון למה שקראו בבוקר בברכות כדין, ואדרבה כן הוא מעיקר גדרי תקנת קריאת התורה דבכהאי גוונא יחזרו לקרות בלא ברכות משום סב"ל, וכדמצינו כן להדיא בפוסקים בכמה מקומות בדיני קריאת התורה דמחמת ספק חוזרים וקוראים בלא ברכה (ראה ס"י קלו משנ"ב סק"ו; שערי אפרים ס"י ח' אות טו, וס"י ט' אות א', ועוד).

ג' דאיכא למימר דגם לסברת התורת רפאל דקריאה מס"ת בצבור בלא ברכות אינו לכבוד התורה, איכא למימר דהיינו דוקא במוציאים ספר תורה לקריאה שכולה בלא ברכות כלל, אבל היכא שברכו בתורה תחילה בעליות שלפנ"כ, בזה ליכא למאן דאמר שיהיה איזה קפידא אם יוסיפו עוד לקרות בלא ברכה בס"ת זה או בס"ת אחר, ויסוד לזה נמצא במנהג העתיק המובא בכנסת הגדולה (ס"י רפב בהגה"ט) ובמגן אברהם (ס"י קמד סק"ה) דבשבת חתן היו מוציאים ס"ת שני לקריאת פרשת 'ואברהם זקן בא בימים' [אם כי לא נתבאר שם אם קראו זאת בסיום העליה כמו כאן או באמצע העליה], וכן איתא גם בשו"ת משיב דבר להנצי"ב (ח"א ס"י טז) דבקריאה מוספת על קריאה קיימת אין קפידא יעוי"ש, וממילא בנידו"ד שכבר ברכו לפני כן, ובפרט שהעולה הזה גופא בירך - לית לן בה.

והנה מכל האמור היה ניתן לומר דקריאה זו אתיא שפיר אף בלא שום ברכה, ומכל מקום לרווחא דמלתא נהג רבינו לכוין לפטור אותה עכ"פ בברכה שלאחריה של העולה הקודם, דאיכא למימר דגם אם איתא דאין זה כבוד לתורה לקרות בה בלא ברכות, היינו דוקא אם אינו מברך לא לפנייה ולא לאחריה, אבל היכא שמברך עכ"פ לפנייה לית לן בה, וממילא יש תקנה במה שיכוין העולה הקודם לפטור בברכה שלאחריה גם את קריאת 'זכור' שלאחריה, דנמצא שנתברכה עכ"פ ברכה שלפניה.

[והא דבעלמא לא סמכינן על ברכה שלאחריה שתועיל גם בתור ברכה שלפניה, משום דבקריאת התורה של חובה איכא תקנתא דרבנן לברך כולם לפנייה ולאחריה דייקא משום הנכנסין ומשום היוצאין, וממילא אין מקום להעלות הברכה שלאחריה גם עבור שלפניה של העליה הבאה, שכן העולה הבא חל עליו חיוב נפרד לברך לפנייה מפני הנכנסין, אבל כאן שאין אנו עוסקים בקריאת התורה של חובה אלא רק באים לחזור ולקרות על הספק, דלא שייך גבן תקנת הנכנסין והיוצאין דסב"ל, אלא רק החשש בזיון מצד עצם קריאת התורה בצבור בלא ברכות, לזה שפיר יש מקום לכוין בברכה שלאחריה שתעלה אף בתור ברכה שלפניה].

והנה כל זה ניחא באופן זה שמקיימים קריאה זו יחד עם קריאה"ת דמנחה, אבל אם יבואו לקרות לאחר מנחה [וכמו שנוהגים רבים להוציא ס"ת במיוחד עבור קריאת 'זכור' לנשים, או מה שנוהגים באיזהו מקומן להוציא ס"ת לקריאת 'הנשיא' בחודש ניסן, או לקריאת 'משנה תורה' בליל הושענא רבה], אזי באמת לאו שפיר דמי לדעת התורת רפאל, וכמו"כ לדעת הסוברים דקריאה"ת דצבור מחייב ברכה"ת מדאורייתא בכל פעם שקוראים בצבור, במידה וזה ייעשה בציבור, ועיין.

*

ג. לפרק א' ארבע פרשיות - עמ' כז סעיף יט', סוף הערה 19.

בדעת הראשונים דגם פרשת 'פרה' היא מן התורה. ראה בפנים הספר משכ"ב. והנה לקושטא דמלתא, האחרונים התייגעו מאד להבין היכא רמיזא האי מילתא להיות חיוב קריאתה מן התורה, ראה במשך חכמה (ר"פ חקת) שרצה לומר דילפינן לה משבעת ימי המלואים, דמצינו על זה בגמרא (פ"ק דיומא) שני חידושים: א' דבעי פרישת שבעה (דף ב' ע"א), ב' דבעי קריאת הפרשה (שם ה' ע"ב), והנה בגמרא (שם ב' ע"א) השוו דין עבודת יום הכפורים ודין פרה אדומה לימי המלואים לענין חיוב של פרישת שבעה, מדכתיב במלואים (ויקרא ח, לד) "כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם" - 'לעשות' אלו מעשה פרה, 'לכפר עליכם' זה יום הכפורים, ע"כ, ללמד שכולם חייבים פרישת שבעה, ומעתה יש מקום להבין, דגם החיוב של קריאת הפרשה דימי המלואים, יילמד אף הוא לגבי יוהכ"פ ופרה אדומה שיהיה מצוה מן התורה לקרות הפרשה שלהם - ואמנם כן מצינו להדיא ברש"י (שם סח ע"ב) לענין יום הכפורים דיש בו חיוב דאורייתא של מקרא פרשה 'דילפינן' ממלואים [והוא מה שקורא הכהן גדול בס"ת ביום הכפורים], ואם כן י"ל דהכא נמי יילמד חיוב מקרא פרשה לעת עשיית פרה אדומה, עכת"ד.

מיהו כבר העיר במקראי קדש (פראנק, פורים סי' ח') דאכתי אין זה שייך בזמנינו שאין עשיית פרה בפועל, וכמו שלא שמענו מחיוב קריאת פרשת יוהכ"פ מן התורה בזמנינו - והנה שם הציע ליישב זה על פי דברי הערוך השלחן (סי' תרפ"ה סק"ז) שרצה לחדש דאיכא דרשא מיוחדת לענין מקרא הפרשה שיהא נוהג לדורות גם בדליכא מקדש יעו"ש, אמנם מלבד הקושי לכלכל דברי הערוך"ש שם, וכמבואר למעיין בדבריו, גם יקשה עכ"פ מנא להו להראשונים לחדש דרשות שלא נזכרו בגמרא, ואם

קבלה היתה בידם נקבל, אבל סוכ"ס הלוא גם הראשונים לא ביארו לנו כי אמנם זהו יסוד דבריהם, וא"כ מנין לנו להעמיס עליהם חידוש כזה.

ובאופן אחר כתב בארצות החיים (סי' א' אר"י סק"ד) לומר דחייב הקריאה הזה נובע מחיוב זכירת מעשה העגל, דבאמת גם שם מצינו דרשא בתורת כהנים (ר"פ בחקתי) 'זכור' בפה 'אל תשכח' בלב, וכבר הקשה המגן אברהם (סי' ס' סוף סק"ב) מדוע לא תקנו קריאה מיוחדת לזה, וכתב משום שהוא גנותן של ישראל, ואם כן י"ל דלזה נועדה קריאת פרה אדומה, שכידוע דרשו חז"ל (תנחומא חקת אות ח', הובא ברש"י שם יט, כב) תבוא האם ותקנח צואת בנה [דשורש טומאת מת הוי מזהמת הנחש שנסתלקה במעמד הר סיני וחזרה להם בעקבות מעשה העגל (אלשיך ר"פ חקת)], ועל ידי זה יתקיים זכירת מעשה העגל בפה בדרך רמז יעו"ש, וכעין זה כתב גם בפירוש 'באר יהודה' על ספר 'חרידים' (פ"ד סק"ה) בשם בעל 'ישמח משה' ז"ל, דכיון שאמרו בגמרא (מגילה כה ע"ב) מעשה העגל נקרא ולא מתרגם, לכן קבעו קריאת פרשת פרה שהוא לכפרת אותו החטא, ע"כ.

מיהו מלבד דלא ברירא אם אמנם חייב זכירת מעשה העגל נוהג בזמנינו, וכדהעיר כבר הארה"ח עצמו (שם) מדברי הרמב"ן (שכחת העשין ז') שנסתפק אי חייב זכירת מעשה העגל הוא רק לדור המדבר או לכל הדורות [והרמב"ם השמיט החיוב ההוא לגמרי], ובספר חרידים (פ"ב מ"ע מהתורה בפה דין כב; פכ"א מצות ל"ת מהתורה בלב דין יג) מצד דספיקא דאורייתא לחומרא, ואילו בסידור יעב"ץ (במעמדות ליום א', זכירות, אות ג') נקט בפשיטות דאינו נוהג אלא בדור המדבר, וכן נקט גם הארצות החיים (שם), ולדבריהם נמצא דאין יסוד לחייב קריאת פרשת פרה דאורייתא בזמנינו, אך גם בלאו הכי, נראה דוחק גדול לומר דעל סמך דרשת חז"ל תבוא האם וכו' כבר מתקיים חיוב הזכירה בפה של מעשה העגל.

ואולם בפשטות היה נראה לפרש היסוד לחיוב קריאה זו מן התורה, דהוא מעצם החיוב דאורייתא של קרבן פסח, וכדפרש"י (במגילה שם) דענין קריאתה הוא להזהיר את ישראל ליטהר שיעשו פסחיהן בטהרה, ע"כ, ומצוה כזו שהכנת הסיבות אליה בטרם בואה הם הערובה הבלעדית לקיומה [דאם לא יקדימו לטהר עצמם וכו'], לא יוכלו להקריב קרבן פסח], אזי מכלל החיוב הוא גם לקרות אלו העניינים בציבור מבעוד מועד למען יראה כל אחד ואחד להכין את עצמו לקיומה, ונראה דזוהי כוונת הלבוש (סי' תרפה ד"ה והשלשית) דאחר שכתב ענין פרשת פרה ליטהר לקרבן פסח וכו', הוסיף דיש אומרים שהיא מדאורייתא "מהאי טעמא" (ועי"ש בא"ר שנתקשה בזה).

אם כי למעשה גם לדרך זו, יל"ע אם אמנם נמצא בזה טעם לחייב קריאת פרשה זו מדאורייתא בזמנינו שאין מקריבים קרבן פסח, אלא אם כן נאמר דחייב קרבן פסח נוהג גם כעת, אלא שבהעדר בית המקדש ביום י"ד בניסן אזי אונס רחמנא פטריה ונשלמה פרים שפתינו [וכן משמע ממנהג גדול אחד ז"ל שהקפיד שלא להיות נוכח בירושלים בערב פסח, כדי להפטר מקרבן פסח גם מדין 'דרך רחוקה'], באופן שחיוב ההכרזה הנוהג מקודם לכן שייך שפיר גם בזמנינו כאשר מהרה יבנה בית המקדש וכו' (יעו"ש בלבוש דבקריאה זו אנו מתפללין שיוזק עלינו מים טהורים), ואמנם כבר מצינו כעין זה בספר 'ברכת פריך' (פר' חקת) לומר דחייב קריאת פרשת פרה מן התורה נובע מדינא דאורייתא של 'והזרתם את בני ישראל מטומאתם', וצידד שם דגם בזמן הזה איכא צד דאורייתא בקריאת פרשה זו בצבור יעו"ש.

יהיה איך שיהיה, אכתי לא נתברר מזה יסוד לחייב קריאת הפרשה מדאורייתא מתוך ספר תורה דוקא, בעוד שמדברי הראשונים שכתבו דמצינו קריאת התורה בבית הכנסת מדאורייתא - משמע

דקריאת התורה גופא הוי דאורייתא, וכמו"כ מדברי הפוסקים שהתירו להביא ס"ת לבית האסורים עבור קריאה זו, אם לא שנאמר שהוא פשוט דחייב קריאה הכוונה מתוך ספר התורה [ובפרט שהדין הוא (או"ח סי' מט) דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם על פה], וממילא גם יחול על זה גדר קריאת התורה, ועיין.

וראה עוד בספר 'מועדים וזמנים' (ח"ב סי' קסח) שציידד לומר, דלעולם אין כוונת הראשונים לומר שיהא חיוב קריאת פרשת פרה בזמנינו מדאורייתא, דרק בזמן המקדש עם הקרבת הפרה אזי היה חיוב קריאתה מן התורה, וכדכתב במשך חכמה (הג"ל) דילפינן חיוב מקרא פרשה מימי המלואים, אלא דסברי דגדר תקנת חכמים לקרות פרשה זו בכל שנה קודם קרבן פסח, הוא שתהא כעין 'מקרא פרשה' דאורייתא שהיו נוהגים ישראל בעת הקרבת הפרה בפועל, וכיון דכעין דאורייתא תקון, הלכך החיוב הוא בדיוק כפי שמצינו בפרשת זכור שחיובו אקרקפתא דגברי דכל אחד מצווה על הקריאה וולא רק שמיעה כשאר קריאה"ת], ולכן כל הצבור מחוייבים כאן לשמוע בכוונת שומע ומשמיע וגם שתקרא מתוך ס"ת ובדקדוק ובברכות תחילה וסוף וכו', וכעין החיוב של קריאת פרשת 'זכור' יעוי"ש, ולפי דרכו הכוונה למצוה היא עכ"פ לקיום מצוה דרבנן.

ואולם לקושטא דמלתא, מדיוק לשון הראשונים ז"ל נראה כי באמת לא עלה על דעתם לומר שתהא פרשת פרה אדומה דייקא מן התורה, וכמדויק מלשון הרשב"א והתו"ר - 'כגון' פרשת פרה ופרשת זכור 'וכיוצא בהן', ע"כ, ומשמע דיש עוד פרשיות שקריאתן מן התורה, וכן הוא גם בלשון התוס' [בברכות] והתוס' רבינו פרץ (שם) - פרשיות המחוייבין לקרות דאורייתא 'כמו' פרשת זכור ופרשת פרה אדומה, ע"כ, וביותר מזה נמצא מפורש כתוב בלשון התוס' ר"י שיריליאון "כגון פרשת שקלים ופרשת זכור ופרה אדומה וכיוצא בהם", הרי שהוסיף לנו להדיא גם פרשת שקלים, ובאליה זוטא (סי' תרפה סק"ט) כתב בפשיטות דודאי גם פרשת החודש בכלל זה, וכן נראה באמת מלשון הר"י שיריליאון (שם) במה שסיים 'וכיוצא בהם'.

ונראין הדברים, דסברת אלו הראשונים היא, דמה שמצינו בגמרא בבא קמא (דף פב ע"א) דקריאת התורה אינה אלא מתקנת משה רבינו ועזרא הסופר, היינו דוקא כלפי כלל הקריאות של פרשיות השבוע, אבל חיוב קריאת ארבע פרשיות המבואר במשנה במגילה (דף כט ע"א), אלו הן שחיוב קריאתן מן התורה, ואפשר שהוא מהלכה למשה מסיני, או אולי כמשנ"ת דכל פרשה חיוב קריאתה נובע מעצם המצוה שעליה באו להזהיר, דהיינו פרשת פרה ופרשת החודש עבור קרבן פסח, ופרשת שקלים עבור החיוב להביא מתרומה חדשה בראש חדש ניסן [וכפי ההנחה שחלק זה נוהג גם בזמנינו כי מהרה יבנה בית המקדש וכו', וכנ"ל].

והנה בלקט יושר (סוף דרש לחנוכה, עמ' 154) מובא, דהרב תרוה"ד ז"ל היה נוהג לקרות לעצמו פרשת זכור ופרה, שהם מדאורייתא, שנים מקרא ואחד תרגום, ושלמעשה נהג כן גם בפרשת שקלים והחודש, ע"כ, והנה שם כתב דנהג כן אגב אלו השניים שהם מדאורייתא, והוא תמוה, אבל לפי משנ"ת יש לומר דחשש דלמאן דאמר פרשת פרה מדאורייתא, אזי גם השניים האחרים הם מדאורייתא, ועיין.